

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
SKOLOTĀJU IZGLĪTĪBAS NODAĻA

**SKOLĒNU JAUNRADES VEICINĀŠANA KURSĀ
“LITERATŪRA I”
DIPLOMDARBS**

Autore: **Daniela Paula Ādmine**

Studenta apliecības Nr.: dm18035

Darba vadītāja: docente Dr. paed. Elita Stikute

RĪGA 2022

Anotācija

Diplomdarba “Skolēnu jaunrades veicināšana kursā “Literatūra I” mērķis ir izveidot tematisko plānojumu jaunrades spēju attīstīšanai tematā “Jaunrades spēju attīstīšana dzejas un literārās esejas apgūvē” un pārbaudīt to praksē.

Diplomdarbu veido ievads un sešas nodaļas ar apakšnodaļām un pielikumi. Pirmā nodaļa veltīta literatūras priekšmeta specifikai. Otrajā nodaļā sniegts ieskats jaunrades un radošuma jēdzienu izpratne literatūras stundu kontekstā. Trešajā nodaļā renesanses laika ideju interpretācija citu laikmetu literatūrā, iepazīstot Mišela de Monteņa un Zentas Mauriņas esejas. Ceturtajā nodaļā autore apraksta sagatavošanos darbam 10. klasē. Piektajā nodaļā analizēts un izvērtēts diplomandes veikums, bet sestajā nodaļā izdarīti secinājumi. Pielikumos sniegts ieskats skolēnu darbos un diplomandes izstrādātajos vērtēšanas kritērijos.

Izstrādātais metodiskais variants pārbaudīts pedagoģiskās izmēģinājumdarbības laikā. Diplomdarbs iesakāms studentiem un literatūras skolotājiem kā viens no metodiskajiem variantiem.

Atslēgas vārdi: jaunrade, radošums, eseja, Mišels de Monteņs.

Annotation

The aim of the diploma thesis "Encouraging students' creativity in the course "Literature I" is to create a thematic plan for developing creative abilities in the topic "Developing creative abilities in the study of poetry and literary essays" and to test it in practice.

The thesis consists of an introduction and six chapters with subsections and appendices. The first chapter is devoted to the specifics of the subject of literature. The second chapter provides an insight into the understanding of the concepts of creativity and creativity in the context of literature lessons. In the third chapter, the interpretation of the ideas of the Renaissance in the literature of other eras, by getting to know the essays of Michel de Montaigne and Zenta Maurina. In the fourth chapter, the author describes preparation for work in the 10th grade. The fifth chapter analyses and evaluates the performance of the graduate student, while the sixth chapter draws conclusions. The appendices provide an insight into the students' works and the evaluation criteria developed by the diploma students.

The developed methodological option was tested during the pedagogical trial. The thesis is recommended for students and literature teachers as one of the methodological options.

Key words: creation, creativity, essay, Michel de Montaigne.

IEVADS

Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslā mācību jomā, pie kuras pieder arī vidusskolas kurss “Literatūra I”, ko paredzēts apgūt 10. un 11. klasē, saskaņā ar Valsts izglītības satura centra (VISC) īstenoto projektu “Kompetenču pieeja mācību saturā” (Skola2030) skolēniem jāattīsta caurviju prasme – jaunrade un uzņēmējdarbība. Renesanses literatūras tēmā darba autore izstrādāja stundu konspektus, lai aktualizētu mūsdienu rakstnieka jēdzienu un iepazīstinātu skolēnus ar jaunajiem latviešu autoriem, kā arī ar augstu vērtētiem cittautu rakstniekiem, lai iepazītos ar dažādiem jaunrades veicināšanas paņēmieniem. Vienlaikus skolēni apguva literārās esejas tēmu, iepazīstoties ar esejas žanra aizsācēju un pamatlicēju renesanses beigu posmā – filozofu un rakstnieku Mišelu de Monteņu (Michel Eyquem de Montaigne) un vēlāk latviešu esejisti Zentu Mauriņu, kas plaši iedvesmojusies no Monteņa.

Mišels de Monteņš bijis novators un vairāku mūsdienu literatūrā šķietami pašsaprotamu principu aizsācējs – “Es” skatu punkta esejā, tādējādi rosinot skolēnus domāt un analizēt, ka ikvienai jaunai idejai ir milzīgs potenciāls kļūt vēsturiski nozīmīgai. Tādējādi skolēni tiek aicināti uz jaunradi, lai pārdomātu jomas, kurās, viņuprāt, nepieciešami uzlabojumi un sniegtu savus ierosinājumus, tādējādi vēlreiz uzsverot jaunrades un uzņēmējdarbības kā caurviju prasmes būtiskumu.

Radošuma un jaunrades veicināšanas aktualitāte ar katru gadu tikai pieaug, ņemot vērā, ka liela daļa šī brīža skolēnu auguši ar viedierīču klātesamību un bērnībā mazāk saskārušies ar iztēli raisošo garlaicību. Dzejas un literāro eseju aktualitāte kā īsās literatūras formas turpretī piedzīvo daļēju renesansi, jo īsāka apjoma darbiem šobrīd ir lielākas izredzes sasniegt steidzīgo lasītāju un piesaistīt viņa uzmanību, lai izlasītu visu daiļdarbu.

Diplomdarba ietvaros autore intervē literatūras skolotāju un rakstnieci vienā personā, lai iedvesmojoties no viņas pieredzes gan literatūras radīšanā, gan skolēnu izglītošanā un skolēnu radošuma attīstīšanā un veicināšanā. Tāpat darba autore ir apkopojusi un pati izstrādājusi un piedāvā dažādus jaunrades veicināšanas paņēmienus un aktivitātes mācību stundām.

Iepriekšējos mācību gados Valsts izglītības satura centra projekts “Skola2030” izveidojis daudz materiālu, lai virzītu skolotāju jaunrades idejas, kā veicināt skolēnus uz sasniedzamo

rezultātu. Darba autore piedāvā vidusskolas kursa “Literatūra I” skolotājiem metodisko variantu par tematu “Jaunrades spēju attīstīšana dzejas un literārās esejas apgūvi” 10. vai 11.klasē.

Pētījuma problēma: kā pilnveidot kursa “Literatūra I” tēmas “Renesanse literatūrā” mācību procesu, lai veicinātu jaunrades spēju attīstību dzejas un esejas žanra apgūvē 10. klasē, kas veicinātu skolēnu ieinteresētību rakstniecībā un literārajā jaunradē.

Pētījuma mērķis: izveidot tematisko plānojumu jaunrades spēju attīstīšanai tematā “Jaunrades spēju attīstīšana dzejas un literārās esejas apgūvē” un pārbaudīt to praksē.

Lai sasniegtu mērķi, tika izvirzīti šādi **pētījuma uzdevumi:**

1. Apzināt un analizēt teorētisko literatūru pedagogijā, psiholoģijā un literatūrzinātnē.
2. Apzināt un analizēt izglītību reglamentējošos dokumentus, kas saistīti ar literatūras mācību priekšmetu.
3. Apzināt un analizēt metodisko literatūru par jaunradi un radošuma attīstīšanu.
4. Izstrādāt tematisko plānojumu.
5. Veikt metodiskā varianta aprobāciju literatūras stundās 10. klasē.
6. Apkopot un izvērtēt skolēna un skolotājas sadarbības rezultātus literatūras stundās.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi un uzdevumus, tika izvēlētas šādas **pētīšanas metodes:**

1. Zinātniskās un psiholoģiskās, pedagogiskās un metodiskās literatūras analīze.
2. Intervija ar Dainu Sirmo.
3. Pedagoģiskā novērošana literatūras stundās, skolēnu anketēšana.
4. Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība literatūras stundās.
5. Skolotājas un skolēnu sadarbības rezultātu analīze.

Pētījuma bāze: XX vidusskolas 10. klase.

Pētījuma norises laikposms: 2022. gada marts – aprīlis.

SATURS

IEVADS	4
2. Literatūras kā mācību priekšmeta specifika	7
3. “Jaunrades” un “radošuma” jēdzienu izpratne literatūras stundu kontekstā	10
4. Renesanses laika ideju interpretācija citu laikmetu literatūrā, iepazīstot Mišela de Monteņa un Zentas Mauriņas esejas	14
4.1. Renesanses laikmeta galvenās iezīmes un idejas	14
4.2. Esejas žanra pirmssākumi pasaulē un Latvijā	16
4.3. Literārā un argumentētā esēja skolas mācību programmā	19
5. Autores sagatavošanās darbam klasē	20
5.1. Jauniešu vecumposma izvērtējums	20
5.2. Izmēģinājumdarbībā iesaistītās skolas un skolēnu raksturojums	21
5.3. Stundu materiālu izstrāde un tematiskais plānojums	24
5.4. Temata “Jaunrade un esejas” apguves 10. klasē diplomandes piedāvātais metodiskais variants.	33
5.5. Skolotājas un skolēnu sadarbības norise	42
6. Pētījuma analīze un izvērtējums.....	55
7. Secinājumi.....	57
8. Izmantotā literatūra un avoti	59
9. Pielikumi	63
9.1. Intervija ar Dainu Sirmo – dzejnieci un ilggadēju literatūras skolotāju.....	63
9.2. Diagnosticējošā darba – anketas paraugs	67
9.3. Skolēnu vīzija par “mūsdienu rakstnieku”	68
9.4. Jēdzienu <i>radošums</i> , <i>iedvesma</i> , <i>jaunrade</i> izpratne	69
9.5. Viedokļa vērtēšanas kritēriji.....	70
9.6. Snieguma līmeņu apraksti pašvērtējumam par esejas teksta analīzi	71
9.7. Jaunrades darba – vērtību esejas vērtēšanas kritēriji un skolēna esejas piemērs.....	72

2. Literatūras kā mācību priekšmeta specifika

Laika gaitā skolā vairāki mācību priekšmeti ir mainījuši savu nozīmi un lomu, taču literatūra kā mācību priekšmets ir nemainīga vērtība gadsimtu garumā. Atbilstoši Valsts Izglītības un satura centra (VISC) izstrādātajam projektam Skola2030 literatūra ir mācību priekšmets vispārīglītojošajā skolā, sākot no 4. klases.

Literatūra kā mācību priekšmets sniedz iespēju skolēnam paplašināt savas zināšanas un iegūt citu dzīves piemēros balstītu pieredzi, vienlaicīgi paplašinot savu leksiku un spēju izteikties krāšņāk un bagātīgāk. Literatūras mācību priekšmets ir iespēja attīstīt kognitīvos procesus, apgūstot kritisko domāšanu un attīstot savu radošumu.

Literatūras iepazīšanas procesā ir iespēja tuvāk iepazīt pašam sevi, jo vienu daiļdarbu katrs uztver atbilstoši savai iepriekšējai pieredzei un dzīves uztverei. Karloss Safons grāmatā “Vēja ēna” atbild viedoklim par grāmatu lasīšanas potenciālo garlaicību:

“– Vai taisnība, ka neesi izlasījis nevienu grāmatu?

– Grāmatas ir garlaicīgas.

– Grāmatas ir spoguļi: tajās var redzēt tikai to, kas jau ir tevī pašā” (Safons 2009: 526).

Diplomande uzsver grāmatu lasīšanas ieguvumus, veidojot un iepazīstot savu personību, kas īpaši aktuāla jauniešu vecumposmā, veidojot savu patību un sevi kā personību, vērsot uzmanību arī uz jēgas meklējumu procesu (Svence 1999: 138).

Literatūras mācību priekšmets ļauj skolēniem lasīt latviešu valodā – oriģināldarbus un tulkojumus iepazīt, izmantojot latviešu valodas bagātīgo vārdu krājumu. Literatūras mācību stundas ir latviešu valodas pamatakmens, lai mēs kā nācija apzinātos tās spējas un bagātību. Bijusī valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga ir teikusi: “Ja mēs vēlamies Eiropai un vispār pasaulei parādīt, kas ir latviešu kultūra kā vērtība, kas ir latviešu valoda kā vērtība, kas ir latviešu literatūra kā vērtība, tad nekad nedrīkstam to darīt it kā no aizstāvības pozīcijām, izejot no pieņēmuma, ka šī vērtība jau pamatos drīkstētu tikt apšaubīta” (Vīķe-Freiberga 2003). Literatūras skolotājam ir iespēja iepazīstināt skolēnus ar latviešu valodas plašumiem un veicināt lepnumu būt latvietim un lietot latviešu valodu, jo tieši pēdējos gados jauniešu vidū palielinājusies angļu valodas lietošana ikdienas sarunvalodā. Problēmu redz gan pedagogi, gan Izglītības Ministrija, kuras izstrādātajās Valsts valodas pamatnostādnes no 2021. gada līdz 2027. gadam formulēta problēma: “Angļu valodas straujā izplatība daudzās sabiedrības dzīves jomās pasaulē un Latvijā, sabiedrības un

indivīdu pārlicība par angļu valodas nepieciešamību (īpaši tādās nozarēs kā uzņēmējdarbība, zinātne, augstākā izglītība), angļu valodas valdošās pozīcijas interneta vidē ietekmē jauniešu komunikācijas paradumus un mazina latviešu valodas lietojuma un apguves pievilcību” (Izglītības un zinātnes ministrija 2021: 8).

Rakstniece Regīna Ezera raksta, ka “Literatūra, pirmām kārtām, tā ir sirdsapziņa. Un otrām kārtām tā ir ideja. Un trešām kārtām, – filozofija. Un ceturtām kārtām, šķīstīšanās. Un piektām kārtām, – bauda. Un sestām kārtām, – rotaļa. Un, septītām kārtām, – noslēpums. Tikai šo visu sastāvdaļu summa ir mākslas darbs, tāpat kā tikai septiņas krāsas rada vasavīksni” (Ezera 1984:166). Romānu, stāstu un eseju autore brīnišķīgi vizualizē literatūras daudzšķautnainību un spēju savienot tik daudz jomu un izjūtu, kas visas apvienojas ikvienā no cilvēkiem, kas ir atvērti izzināšanas procesiem.

Zenta Mauriņa savā esejā “Montēns¹ – esejas dižmeistars un līdzsvarotās dzīves piepildītājs” raksta vārdus, kas ļoti sasaucas arī ar diplomandes sajūtām par literatūras spējām sniegt lasītājam unikālu sajūtu, uz ko tiekties literatūras meklējumos. Viņa raksta, ka “ir skaisti atrast savu rakstnieku, tikpat skaisti kā savu vismīļo” (Mauriņa 2006: 41). Un tieši šīs sajūtas var sniegt literatūra, ja tiek dots laiks un iespēja to iepazīt, atrodot savai gaumei atbilstošo un raisot pārdomas un iedvesmu jaunajam lasītājam.

Literatūra sniedz iespēju skolēniem attīstīt un vingrināt abstrakto domāšanu. Roberts Fišers plaši apraksta radošās domāšanas struktūru un ieguvumus, ja bērni tiek mudināti un pieredz audzināšanu, kurā tiek atbalstīta viņu izdomas autonomija, jo “radošās domas veicināšanai bieži vien svarīgāks ir process, nevis risinājums vai rezultāts. Rezultāts var būt īslaicīga parādība, bet vingrināšanās procesam var būt visa mūža vērtība” (Fišers 2005: 57).

Laikā, kad tehniski un biogrāfiski dati globālajā tīmeklī pēc pāris sekunžu meklēšanas ir pieejami teju katram, kuram ir interneta pieslēgums, radošums, izdoma un spēja jaunradīt gūst savu triumfu. Šobrīd informācijas apstrādes un jaunrades prasmes ir kļuvušas vēl nozīmīgākas. OECD, pētot skolēnu radošuma un kritiskās domāšanas veicināšanu skolā, norāda, ka šobrīd skolēni tiek gatavoti ekonomiskajam un darba tirgum, kurā kā liela vērtība tiek vērtēta spēja nākt klajā ar jaunām idejām un risinājumiem, kas tiešā mērā nozīmē nepieciešamību pēc radošuma un jaunrades

¹ Saglabāta Zentas Mauriņas esejas “Montēns – esejas dižmeistars un līdzsvarotās dzīves piepildītājs” oriģinālrakstība ar garo patskani

spēju attīstības jau mācību procesā. Šobrīd radošums kļūst par milzīgu vērtību ne tikai jau tradicionāli ar radošumu saistītajās profesijās kā kultūrā un mākslā, bet arī jebkura biznesa uzsākšanā un pastāvīgā attīstīšanā, ikdienas izaicinājumu un problēmu risināšanā. (OECD 2019: 54).

Diplomande uzskata, ka literatūra ir iespēja attīstīties ikvienam skolēnam, lai arī kādu karjeras ceļu skolēns izvēlētos un, visticamāk, ka mūsdienu skolēni savas dzīves laikā pieredzēs un strādās dažādu jomu profesijās. Laikā, kad mūžizglītība kļūst aizvien pieejamāka un aizvien vairāk cilvēku attīsta domāšanas un jaunrades visa mūža garumā, tieši vispusība un iespēja pieredzēt dažādību ir literatūras galvenais uzdevums, attīstot skolēnos spēju domāt plašāk, fantazēt, izgudrot un izteikties tā, lai viņu doma spētu sasniegt izvirzīto mērķi un sasniegt adresātu. Indars Kraģis raksta: “Tā kā radošums un kritiskā domāšana ietekmē arī citu prasmju, iemaņu zināšanu apguvi un arī katra audzēkņa interešu virzību, veicinot radošo un kritisko domāšanu, iespējams mācīt, kā pilnvērtīgāk risināt dažādus dzīves izaicinājumus un adekvāti rīkoties, sastopoties ar nākotnē gaidāmajām inovācijām. Ja mācību iestādes atbilstoši sagatavos radošus un inovatīvus līderus, tie būs atvērti jauniem izaicinājumiem un reizē cienīs un novērtēs mūsu kopīgo mantojumu” (Kraģis 2019: 8).

Tāpat literatūrai piemīt liels spēks ietekmēt, izglītēt un veidot cilvēka priekšstatus par pasaules notikumiem, kārtību un tās spēku un ietekmi nevajadzētu noniecināt. Literāte Ieva Melgalve raksta: “Tikpat labi var iedomāties, ka pasaku stāstīšana ir nevainīga, bērnišķīga nodarbošanās – lai arī tā nebūt tāda nav, pasakas veido bērna pasaules uzskatu gluži tāpat kā literatūra veido pieaugušā pasaules uzskatu. Literatūra vienmēr ir apzināts vai neapzināts mēģinājums ietekmēt lasītāju, radīt nobīdes viņa uztverē, palikt dinamītu zem viņa pasaules pamatiem. Tas izklausās bīstami un arī ir bīstami: ne vienu reizi vien cilvēks, izlasījis grāmatu, apjauš, ka viņš vairs nav tas pats, kas bija. Un šī attieksmes maiņa var būt gan niecīga, gan grandioza, tās sekas var būt visdažādākās.” (Melgalve 2004). Tādējādi arī mūsdienās nevajag aizmirst par literatūras nozīmīgumu un tās sniegtajām iespējām attīstībai, vienlaikus atceroties vēstures piemērus, kad daļa literatūras nebija brīvi pieejama, bet cita daļa tika radīta ar mērķi ietekmēt.

3. “Jaunrades” un “radošuma” jēdzienu izpratne literatūras stundu kontekstā

Radošums (latīņu *creato* – radīšana, angļu – *creativity*) skolēniem nereti šķiet grūti skaidrojams, jo ir viens no abstraktākajiem vērtēšanas kritērijiem mākslas mācību priekšmetos. Lai arī radošums kā jēdziens ir plaši izmantots un atpazīstams teju katram, patiesībā tas ir salīdzinoši jauns vārds, kas pirmo reizi publicēts kā Ritas Bebres jaunvārds žurnāla Skolotājs publikācijā “Kreativitāte un skolēna radošums” (Bebre 1997), latviskojot no anglicismu kreativitāte (angļu – *creativity*). Tas iekļauts arī Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā un skaidrots kā “īpašība būt radošam; spēja radīt jaunas materiālas vai garīgas vērtības vai sakārtot idejas un reālās īstenības parādības īpatnējās attiecībās, izteikt oriģinālas, interesantas domas, pieejas u. tml.” (Skujiņa u.c. 2000: 143).

Radošums angļu – latviešu valodā tulkots kā “spēja uz jaunradi, radoša aktivitāte, ideju bagātība” (Veisbergs 2005: 206), kas sevī ietver jaunrades jēdzienu, kas savukārt saprotams kā “cilvēka darbība, kuras rezultātā tiek radītas kvalitatīvi jaunas, oriģinālas materiālās vērtības vai idejas. Garīga darbība, kurā tiek saskaņotas un attīstītas neparastas, īpatnējas attiecības starp apkārtējām lietām, parādībām, idejām, faktiem u. tml. Šādā darbībā personai jābūt apveltītai ar bagātu iztēli, oriģinālām domāšanas un spriešanas spējām, spēju risināt un attīstīt jaunas idejas un risinājumus, ar ticību veiksmi, gara spēkam. Jaunrades procesā izšķir vairākas stadijas: sagatavošanos, nobriešanu, apskaidrību (kam seko radošais process) un pārbaudi” (Skujiņa u.c. 2000: 78). Šo Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā atrodamo jaunrades termina skaidrojumu papildina Skola2030, kur jaunrade ir viena no caurviju prasmēm kopā ar uzņēmējdarbības prasmi. Literatūras kontekstā “Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomā “Jaunrade un uzņēmējspēja” tiek attīstīta, kad skolēni veido sev unikālas sakarības; iedvesmojas no jau radītiem darbiem; iztēlojas, ģenerē jaunas idejas un praktiski tās īsteno dažādos mākslas veidos. Skolēni izmanto radošās domāšanas procesu, lai nonāktu pie oriģināliem risinājumiem, un radošajā darbībā pēta un pauž savu identitāti. Viņi veido atvērtu skatījumu uz pasauli, ar interesi pētot mākslinieciskās inovācijas un izmēģinot tādas radīt paši, prototipēt savu māksliniecisko darbu, fiksēt radoša procesa pieredzi, pilnveidot un uzlabot sniegumu” (Hačatrdžana, Mazpane 2018: 11).

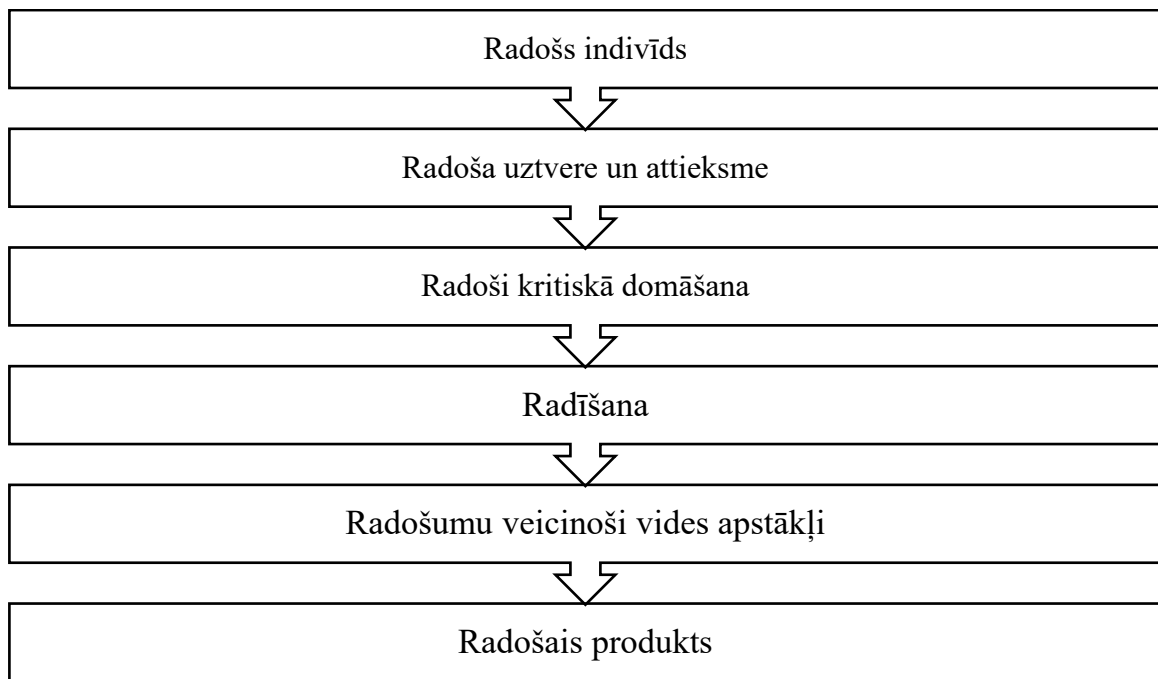
Jaunrade (angļu – *creation*) literatūrā tiek saprasta ar daiļrades radīšanu. Pirmais latvietis, kurš vairāk pētīja šo procesu, bija Pēteris Birkerts (Birkerts 1922, 1925), viņš tikās ar

māksliniekiem un izstrādāja mākslinieciskās jaunrades teoriju, pētot daiļrades psiholoģiju radošu cilvēku dzīvesstāstos. Savu grāmatu nosaukumos viņš šo procesu skaisti dēvējis par daiļradīšanu. Domājot par jaunradi vispārīgi, saprot jebkā rašanos, bet Pēteris Birkerts burvīgi atdala garīgu un praktisku lietu jaunradi, rakstot, ka “kā pretstats taisītiem un ražotiem mākslas darbiem ir radīti mākslas darbi. Tie darināti jeb radušies daiļradīšanas iedvesmas brīžos. Daiļradīšana ir tur, kur ir estētiskā iedvesma. Tātad daiļradīšana ir tāds jaunradīšanas process, kurā mākslas darbs tiek radīts zem īstas estētiskas iedvesmas spiediena” (Birkerts 1922: 20).

Citos avotos saglabājies termins “kreativitāte” (angļu - *creativity*), izmantots arī nesenākā pagātnē un turpina ieņemt termina apveidu arī nozares literatūrā. Līga Roķe raksta, ka “ikdienas valodā kreativitāte bieži minēta saistībā ar tādiem jēdzieniem kā jauns, neparasts, pārsteidzošs, iztēle, unikāls, oriģināls, atšķirīgs u.c.” (Roķe 2011: 14). Matiass Nelke grāmatā “Kreativitātes metodes radošo spēju attīstīšanai” raksta, ka galvenais mērķis ir kreativitātes atraisīšana, nemēģinot izvairīties, deleģējot radoša risinājuma prasīto uzdevumu kādam citam vai izvairoties no tā izpildes kopumā, jo ikvienai tagadnes radošajai idejai ir potenciāls jau netālā nākotnē kļūt par rutīnu un radošais process būs jāturpina ar atkal jaunām domām (Nelke 2003: 8-9).

Radošums jeb kreativitāte plaši pētīts jaunrades un psiholoģijas kontekstā. Pirmie pētījumi par radošumu atrodami 18. gadsimta otrajā pusē, taču par pilnīgu radošuma izpēti aizsākumiem pieņem 20. gadsimta otro pusi, kad strauji auga pieprasījums pēc radošuma, kaut arī sākotnēji tika pētītas tikai dažas radošuma šķautnes. Tikuši izstrādāti arī vairāki testi, lai analizētu un pētītu radošumu, taču neviens no tiem nav uzskatāms par universālu un visaptverošu, jo katrs fokusējas uz savām radošuma šķautnēm. Līdzīgi kā ar radošuma novērtēšanas testiem līdzīga problemātika pastāv arī radošuma izvērtēšanā, kas ir īpaši aktuāla visos izglītības posmos, jo nereti pedagogi nav pietiekami kompetenti radošuma veicināšanā un pat nomāc audzēkņu radošā potenciāla attīstību. Indars Kraģis arī norāda jēdzienu “kreativitāte” un “radošums” lietošanas problemātiku, norādot, ka ne visi pētnieki pieņem *deviņdesimtajos* ieviesto jēdzienu – *radošums*. Autors atzīmē niansi, ka radošums vairāk izmantots radošajās nozarēs, bet kreativitāte kā vispārinošs apzīmējums. Autors jēdzieniem radošums, kreativitāte un jaunrade pievieno vēl vienu mazāk lietotu jēdzienu – radītspēja, bet atzīst, ka tas zinātniskajā literatūrā sastopams ļoti reti (Kraģis 2019: 8-11, 23-25).

Indars Kraģis piedāvā radoša produkta izstrādes shēmu:

3.1.attēls “Kādi elementi nosaka radošā produkta izstrādi?” (Kraģis 2019: 28)

“Radošā darbība (radīšana) var izpausties kā atdarināšana, eksperimentēšana, inovāciju izstrāde, interpretēšana, izgudrošana, jaunveidošana, mākslinieciskā jaunrade, pašizpaušme, pilnveidošana un ražošana” (Kraģis 2019: 28). Visas šīs radošās darbības stadijas un izpaušmes veidus var izmantot daudz un dažādos literatūras mācību uzdevumos, sākot no tikai viena radošuma aspekta.

Un nenoliedzami literatūras stundas ir lieliska iespēja, kur skolēniem attīstīt radošās darbības prasmes līdztekus citiem svarīgākajiem literatūras mācību priekšmeta uzdevumiem. Literatūras mācību priekšmeta pamatkursa vidusskolas programmas paraugā vispārējai vidējai izglītībai tiek formulēti vairāki uzdevumi:

- “pilnveidot kritiskās domāšanas un jaunrades prasmes teksta lasīšanas un radīšanas procesā;
- attīstīt emocionālo pasauli un paplašināt literāro pieredzi;
- pētīt iepriekšējo kultūras laikmetu atsauces laikmetīgajā literatūrā;
- veidot ieradumu literāra teksta izvēlei, lasīšanai un interpretācijai atbilstoši personiskajiem mērķiem;
- piedzīvot radošu procesu literāros eksperimentos” (Lāčauniece u.c. 2018: 6).

Un jaunrade ir iespēja ikvienam skolēnam piedzīvot radošo eksperimentu. Arī Jānis Rudzītis aktualizē šo tēmu savā grāmatā “Literatūras mācības skolā”, kur retoriski atbild uz jautājumu, kā var mācīt jaunradi. Viņš uzsver, ka galvenā ir pati darbība, bet skolotāja sniegtā ierosme un orientieri ir tikai palīgi, turklāt jaunrade nepieciešama ne tikai jaunu literāru darbu radīšanai, bet izpratnei par daiļdarbu kā tādu un tā ciešākai izpratnei. Rudzītis raksturo skolotāja uzdevumu – “mērķtiecīgi vadīt literatūras nodarbības, lai skolēniem aizvien izvirzītos radošs uzdevums, kaut pašā vienkāršākajā veidā” (Rudzītis 2000: 121).

Ideju par vērtīborientētu literatūras stundu Rudzītis turpina grāmatā “Vērtīborientējoši uzdevumi literatūras apguvei”, kurā sniedz praktiskus padomus stundu veidošanā, kā arī uzsver literatūras skolotāja funkciju rosināt skolēnu pašizpaušmi, aicinot skolēnus mērķtiecīgi radošā ceļā nonākt līdz estētiskajām vajadzībām, kas ir vitāli svarīgas cilvēka attīstībai un vērtīborientācijas veidošanas procesiem, ko var gūt literārā līdzpārdzīvojumā skolotāja mērķtiecīgi vadītā literatūras stundā (Rudzītis 1997: 4).

Atbilstoši standartam par vispārējās vidējās izglītības apguvi vidusskolā vidusskolēniem ir iespēja apgūt arī specializēto kursu “Radošā rakstīšana”, kas ir tiešs papildinājums literatūras mācību stundu jaunrades attīstīšanas mērķiem. Šī kursa mērķi ir:

“1) apgūt specifiskas prasmes un zināšanas par tekstveides radošajām iespējām (sižeta veidošana, izteiksmes līdzekļu izvēle u. c.);

2) radošā un eksperimentālā darbībā paplašināt tekstu radošas veidošanas pieredzi;

3) veidot māksliniecisko pieredzi, īstenojot patstāvīgo projektu no ieceres līdz prezentācijai” (Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumiem Nr. 416).

Pamatkursā “Literatūra I” divi no pieciem kursa lielajiem mērķiem ir saistīti ar radošumu un jaunradi. Tie ir:

1) “pilnveidot kritiskās domāšanas un jaunrades prasmes teksta lasīšanas un radīšanas procesā;

2) piedzīvot radošu procesu literāros eksperimentos” (Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumiem Nr. 416).

Diplomandes izstrādāto mācību uzdevumu mērķis ir ļaut piedzīvot šo procesu.

4. Renesanses laika ideju interpretācija citu laikmetu literatūrā, iepazīstot Mišela de Montēna un Zentas Mauriņas esejas

4.1. Renesanses laikmeta galvenās iezīmes un idejas

Renesanse (franču – *renaissance* – atdzimšana) bija pagrieziena punkts mākslas norisēs 15. un 16. gadsimtā, kas saukta arī par atdzimšanas laikmetu nosaukuma franču valodas izcelsmes dēļ (Blūma, Gorkins 2003).

Skolēni jau pamatskolā iepazinušies ar renesanses būtību, tā apskatīta tādos mācību priekšmetos kā pasaules vēsture un vizuālā māksla. Literatūra I mācību kursa apguves laikā par vēlamu atzīta starppriekšmetu saikne ar kursu Kultūra un Māksla I, kuras ietvaros iespējama radoša sadarbība gan mūzikas, gan vizuālās mākslas, gan teātra mākslas virzienos (Lāčauniece u.c. 2018: 30).

Renesanse aizsākās, kad “viduslaiku beigās dzīve Eiropā strauji mainījās. Kultūrā un cilvēka apziņā ienāk jaunas atziņas:

1. Renesanses humānisms sāk atzīt cilvēku par vissvarīgāko dabas daļu.
2. Cilvēks sāk tiekties pēc harmoniska fiziskā un garīgā apvienojuma.
3. Par dzīves vissvarīgāko sastāvdaļu sāk atzīt personību.
4. Par dzīves moto kļūst dzīves pilnasinība un optimistiska dzīves uztvere” (Blūma, Gorkins 2003: 91).

Renesanses laikmets dažādās ģeogrāfiskās vietās pastāvēja atšķirīgos laikos un tā izplatība, ņemot vērā salīdzinoši lēno informācijas izplatību, bija pakāpeniska. Lai gan lielā daļā Eiropas 13. un 14. gadsimtā vēl bija viduslaiku pilnbrieds, Itālijā jau veidojās pirmie renesanses iedīgļi, ko mēdz dēvēt par protorenesanses laiku. Pirmās protorenesanses literatūras vēsmas atrodamas Dantes Aligjēri (1265 – 1321) un Džovanni Bokačo (1313 – 1375) daiļradē. Mākslas pasaulē protorenesanses aizsākumus saista ar Florences gleznotāju Džoto di Bondoni (1276 – 1337), kurš pirmais no renesanses laika māksliniekiem ieviesa dabas atdarināšanas principu savās gleznās.

Dante Aligjēri renesanses literatūrā sevi pieteica ar Eiropas pirmo psiholoģisko romānu “Jaunā dzīve”, bet Džovanni Bokačo kā pirmais pasaulīgās mīlas atzinējs savās novelēs līdztekus atšķirīgu kārtu un šķirtu ļaužu atainošanai savās novelēs, radīja cilvēcisko komēdiju (Blūma, Gorkins 2003).

Vēlāk sekoja tā sauktais agrīnās renesanses posms, ko asociē ar perspektīvas likumu atkāšanu un apzināšanos. Perspektīvas aptveršana kā liels pagrieziena punkts mākslas pasaulē 15. gadsimta Florencē aizsāka vēl nepieredzētu kultūras dzīves uzplaukumu. Leons Batista Alberti (1404 – 1472) “atklāja, ka pasaule nav vienkāršs lietu uzskaitījums, bet gan plastiska perspektīvo attiecību sistēma, visaptverošs cilvēka attiecību un pasaules saiknes mērs” (Blūma, Gorkins 2003: 94).

Vēlākajā renesanses periodā, ko kā renesanses kulmināciju dēvē par dižrenesansi, savu vārdu vēsturē pilnībā ierakstīja izgudrotājs un gleznotājs Leonardo da Vinči (1452 – 1519), kas papildus šīm divām atšķirīgajām karjeras šķautnēm bija izmēģinājis savus spēkus arī matemātikā, dzejā, mūzikā, astronomijā un vēl daudzās citās sfērās (Blūma, Gorkins 2003). Būtiski, ka renesansē plauka visa veida jaunrade. Leonardo da Vinči viens no pirmajiem vienlaicīgi radīja un centās izgudrot gan tehniskus izgudrojumus (lidojošas ierīces, ieročus, tanku u.c.), gan gleznoja. Pasaules vēsturē savu vārdu vairāk ierakstījis mākslā, taču bijis ne mazāk aizrautīgs izgudrotājs (Makdonalda, Meisons 2008: 195).

Nākamais renesanses posms – vēlīnajā renesanse – iezīmējās ar eiropiešu kā jaunu zemju atklājēju kultūru. Itālijā, pateicoties jaunatklājēju ieguldījumam, plauka tirdzniecības sakari.

Būtiski, ka visa renesanses laika kultūra maigi saplūda ar zinātnes skatījumu uz pasauli un kopā ar antīkā mantojuma apzināšanu veidoja kultūras augšamcelšanos (Blūma, Gorkins 2003).

Cilvēks kā personība gūst aizvien lielāku novērtējumu, jo “ši kustība par savu centrālo virzītāju uzskatīja vairs ne Dievu, bet gan cilvēkus” (Bakingems u.c. 2021: 100) un šī atziņa būtiski ietekmēja un lauza ilgi pastāvējušo baznīcas monopolu, kas arī kā institūcija sāka piedzīvot milzu pārmaiņas Mārtiņa Lutera aizsāktajā reformācijā (Bakingems u.c. 2021).

Nozīmīgs renesanses laikmeta attīstības sekmētājs bija izglītības līmeņa celšanās, strauja lasītprasmes un rakstītprasmes izplatīšanās un pieaugums sabiedrībā, ko var saistīt arī ar iespieddarbu izplatību un pieejamību aizvien lielākai sabiedrības daļai. Līdz ar izglītības līmeņa celšanos veidojās arī zināšanu oficiāla atzīšana (publiski amati, līgumi u.c.), tapa daudzi izgudrojumi un tehniskā jaunrade (Rubenis 1995).

Lielāka nozīme kļuva indivīdam – cilvēka kā izglītotas būtnes personībai. “Meistarības kults tika aizvietots ar paša meistara kultu (viduslaikos turpretim rezultāts bija svarīgāks par darītāju; tajā kā pārindividuālajā faktā saskatīja mūžīgo pirmtēlu)” (Rubenis 1995: 27).

Būtiski, ka renesansē plauka visa veida jaunrade. Atceroties, ka Leonardo da Vinči vienlaicīgi radīja un centās izgudrot gan tehniskus izgudrojumus (lidojošas ierīces, ieročus, tanku u.c.), gan gleznoja. Pasaules vēsturē savu vārdu vairāk ierakstījis mākslā, taču bijis ne mazāk aizrautīgs izgudrotājs (Makdonalda, Meisons 2008: 195).

Lai arī pašus pirmos renesanses aizmetņus Itālijā var saskatīt jau sākot no 13. gadsimta, Baltijas valstis renesanses idejas sasniedz krietni vēlāk. Galvenokārt laika nobīdi veicināja Baltijas valstīs ilgi dominējošā karadarbība. Par renesanses posmu Latvijas teritorijā var uzskatīt 16. gadsimta beigas un 17. gadsimtu, kad pēc Livonijas kara tagadējās Latvijas teritorijā sāka attīstīties pilsētas un to attīstībā bija iesaistīti cilvēki gan no Vācijas, gan Zviedrijas un Nīderlandes, kur renesanses idejas jau bija plaši izplatītas (Cielava 2001: 111).

4.2. Esejas žanra pirmssākumi pasaulē un Latvijā

Esejas žanra un apjomā nelielu prozas darbu aizsākumi meklējami 17. gadsimta Francijā, kad vairāki rakstnieki mērķtiecīgi rakstīja īsus darbus, kuros pēc iespējas vairāk koncentrēja savas idejas un arī personīgās domas, lai izteiktu tikai pašu domas esenci bez gariem situāciju aprakstiem. Viņus sauca par aforismu rakstniekiem, un šī rakstīšanas maniere prasīja autoru piepūli, jo “aforisma doma ir dziļa un plaša, bet forma – maksimāli koncentrēta. Vārdam aforismā zelta vērtība, vārds tajā ir kā tīrradnis, rets un dārgs. Te nav nekā lieka. Lakonisms ir viena no vērtīgākajām aforisma īpašībām” (Artamonovs u.c. 1971: 92).

Eseja kā žanrs nav konkrēti definēts, jo dažādi autori to definē atšķirīgi. Latviešu literārās valodas vārdnīcā tā definēta kā “neliela mākslinieciski kritiska apcere, kurā izceļas galvenokārt autora subjektīvi emocionālā attieksme pret attēlojamo parādību” (Ceplītis 1973: 509). Tādējādi iezīmējot literārās esejas pazīmes, ka tā ir rakstīta no autora “Es” perspektīvas, akceptējot autora emociju subjektivitāti, kā arī tās apjoms ierobežots līdz minimumam, tādējādi koncentrējoties uz nozīmīgāko.

Vitolds Valeinis savā grāmatā “Ievads literatūrzinātnē” apraksta eseju, apskatot arī citus literārās publicistikas žanrus, akcentējot, ka tā atrodas tādās kā krustcelēs gan starp literatūrkritiku un daiļliteratūru, gan publicistiku un mākslu. Bet galvenais uzsvars esejā parasti ir autora subjektīvajam viedoklim un pasaules uztverei, kas bieži ietverts tēlaini aprakstošā darbā. Eseja bieži tiek uztverta arī kā filozofisku pārdomu darbs. Vitolds Valainis raksta, ka “biežāk par eseju

sauc mākslinieciski kritisku darbu, kurā autors pauž savu attieksmi pret kādu parādību, galvenokārt literatūrā. Tātad literatūrai var piemist filozofiski kritiskas apceres, apraksta un tēlojuma iezīmes” (Valainis 2007: 168).

Pasaules literatūrā esejas (franču *essai* – apcere, mēģinājums) tiek iepazītas ar franču domātāja Mišela de Monteņa vārdu, kas tās rakstīja, lai paustu savu personīgo viedokli par notiekošo, lai gan “viņa darbā guvusi atspoguļojumu visa cilvēce” (Zariņš 1981: 18). Tā kā “Esejas” tieši neatbilst nevienam līdz tam pastāvošam literatūras žanram, tad tās “var uzskatīt par daiļliteratūras darbu, par filozofiska rakstura sacerējumu, par dienasgrāmatu, par dažādu autoru citātu krājumu un vēl daudz ko citu” (Zariņš 1981: 18). Monteņš, rakstot esejas, augstu vērtēja mācību par cilvēku un par to arī rakstīja savas esejas – par cilvēka dabu, domām un tā dzīves uz šīs pasaules jēgu, domājot arī par likteni un tā lomu cilvēka dzīvē (Valainis 2007: 168). Lai arī esejas rakstītas franču valodā, patiesībā paša Monteņa dzimtā valoda vecāku pārlicības un izvēles dēļ ir latīņu, jo vecāki līdz sešu gadu vecumam ar viņu runājuši tikai latīņu valodā. (Zariņš 1981: 14). Monteņa “Esejas” divos sējumos pirmo reizi publicētas 1580. gadā Francijā – Bordo pilsētā. (Zariņš 1981: 16). Būtiski, ka tieši Montēņš terminu “eseja” lietojis “tai nozīmē, kādu to šodien lietojam.” (Mauriņa 2006: 41).

Monteņš savās “Esejās” ir skeptisks, bet vienlaicīgi arī laipns un pozitīvs. Viņš izvairās no aizspriedumiem, labprāt savos piemēros izmanto autobiogrāfiskus materiālus. Esejās viņš pēta savu dzīvi, uzskatus par cilvēku. Monteņš kā rakstnieks aplūkojis daudz dažādu tēmu, nereti pievēršoties diskusijai par draudzību un draugu savstarpējām attiecībām. Citās esejās pārdomājis cilvēka attiecības ar vientulību, sevis iepazīšanu. Darbos jūtams, ka Monteņa vērtība ir miers. Viņš ir intelektuāli godīgs un tolerantants (Cook 2006).

Lai arī daži jautājumi, par ko “Esejās” domā Monteņš, var šķist maznozīmīgi, gandrīz katrs aplūkots temats vai doma tiešā veidā apskata 16. gadsimta Francijas aktuālās problēmas un tematus, nereti apskatītus “caur puķēm” un neuzmanīgam lasītājam iespējams tos palaist garām. Daži viņa izteikumi par valdošo iekārtu uztverami ironiski (Zariņš 1982).

Savos darbos Monteņš centies uzrunāt visu izglītoto sabiedrību, tāpēc rakstījis nesaistīti ar konkrētu reliģisko vai politisko piederību, vienlaikus pievēršoties aktuālām un nozīmīgām tēmām: Francijas vēsture, franču valoda, Senā Roma, Senā Grieķija un to dzīves un kultūras problemātika. Monteņš citējis vai komentējis vairākus antīkos autorus, kā, piemēram, Platonu, Aristoteli un

Ciceronu. Monteņš izmanto antīkās pasaules piemērus un likumsakarības, lai varētu pilnīgi izteikt savu domu, bez nepieciešamības noklusēt savus personīgos uzskatus (Zariņš 1982).

Monteņa "Esejās" dominē viņam pašam tuvas vērtības pasaules izzināšanas procesā: prāts, sajūtas un valoda. "Monteņš kā viens no pirmajiem izvirzīja domu par zinātnes nepārtrauktu progresu vēstures gaitā. Viņš bija pārliecināts, ka sabiedrības attīstības procesā zināšanas kļūst aizvien plašākas un pilnīgākas, uzskatīja, ka nav jāslēgst izmisumā, ja izzināšanas gaitā ir grūtības: ja atsevišķais zinātnieks nav spējis paveikt visu, viņš taču var radīt labvēlīgākus apstākļus nākamajai paaudzei pētniekiem un tie savukārt saviem pēctečiem" (Zariņš 1984: 27).

Monteņš bijis aizsācējs un novators, viņa ietekme uz vēlāko periodu domātājiem ir liela un nozīmīga. Par to liecina arī tulkojumi ļoti daudzās pasaules valodās, Elizabetes laikmeta Anglijā Monteņa "Esejas" bija kļuvušas par vienu no visvairāk pieprasītākajiem un ietekmīgākajiem izdevumiem. Viņa domas tālāk attīstījuši tādi literatūras dižgari kā Frānsiss Bēkons un Viljams Šekspīrs (Cook 2006).

Vēlāk esejas žanra pārstāvjus, kas tiek dēvēti arī par esejistiem, varēja atrast daudzās pasaules valstīs. Latvijā par izcilu esejistu atzīmējama Zenta Mauriņa, kura "ir sevi atzinusi par franču filozofa un rakstnieka Mišela de Montēņa literārās tradīcijas iedzīvinātāju latviešu literatūrā." (Auziņa 2006: 3). "Eseju krājumos "Pārdomas un ieceres" (1934), "Dzīves apliecinātāji" (1935), "Grāmata par cilvēkiem un lietām" (1938), "Ziemeļu tēmas un variācijas" (1939) risināta ētiska un kultūrfilozofiska problemātika. Ar izteikti subjektīvu parādību uztveri, spēcīgu intuīciju un plašām zināšanām pasaules kultūras, literatūras un filozofijas vēsturē Z. Mauriņa sarakstījusi virkni darbu par izcilām personībām latviešu un cittautu literatūrā. (Smilktiņa 1999:143). Kopumā Zentas Mauriņas esejas izdotas 47 grāmatās, kurās pārstāvētas tēmas gan par latviešu un ārzemju rakstniekiem, dzīves vērtībām (Auziņa 2006: 4).

Savu skatījumu uz Mišelu de Montēņu Zenta Mauriņa apraksta viņam veltītā esejā "Montēņš – esejas dižmeistars un līdzsvarotās dzīves piepildītājs". Zenta Mauriņa esejā raksta, ka mācījusies no Montēņa un apraksta savas izjūtas – "Montēņu es mīlēju, kad viņu vēl nepazinu, jo augot cilvēks meklē nevis tādu ceļu rādītājus, kas mūs aizved, kurp viņi grib, bet tādu, kas mums rāda pašmeklētu ceļu, kas mūsu tumsu apgaismo" (Mauriņa 2006: 41). Viņa raksta: "Labākie esejisti bijuši dvēseles ārsti. Eseja līdzinās labai sarunai. Eseja un saruna radusies apziņā, ka starp cilvēkiem ir un var būt tuvums." (Mauriņa 2006: 42).

Vēl latviešu literatūrā esejas žanram pievērsušies tādi rakstnieki kā Imants Ziedonis, Māris Čaklais un Jānis Peters. Imanta Ziedoņa esejas pazīstamas ar nosaukumu “Epifānijas” (Valainis 2007: 169). Filozofiski esejiskajām esejām līdztekus Zentai Mauriņai pievērsās arī Konstantīns Raudive un Rihards Rudzītis, bet publicistiskās esejas rakstīja arī Edvarts Virza. Laika posmā, kad Latvijas Republika atguva savu neatkarību, pirmā izdotā eseju grāmata ir Pāvila Rozīša “Kultūras slāpes” (Smilktiņa 1999: 19).

4.3. Literārā un argumentētā eseja skolas mācību programmā

Skolēniem pazīstama un bieži lietota kā pārbaudes darbs ir argumentētā eseja. Argumentēto eseju ar konkrētiem vērtēšanas kritērijiem, apjomu un iekļauto faktu daudzumu izmanto, sākot no vecākajām pamatskolas klasēm, un turpina plaši izmantot arī augstākajā izglītībā.

Pēc jaunā Skola2030 mācību standarta argumentētā eseja ir 2. eksāmena daļa, beidzot Latviešu valodas kursu optimālajā mācību satura apguves līmenī līdztekus Teksta satura un valodas līdzekļu analīzes daļai un runas un saziņas daļai. Eksāmenā skolēniem argumentētās esejas izstrādei atvēlētas 120 minūtes, kas ekvivalentas trim 40 minūšu mācību stundām vai divām 60 minūšu stundām). Skolēnu prasmes parādīt savas zināšanas argumentētās esejas izstrādē ietekmē gandrīz pusi jeb 46% no eksāmenā iegūstamā vērtējuma (Jukča u.c. 2018: 4). Tādējādi ikviens ieguldījums skolēnu prasmju attīstīšanā, rakstot savu tekstu un iekļaujoties argumentētās esejas vērtēšanas kritērijos, ir vērtējams pozitīvi, jo gatavo skolēnus eksāmenam.

Rakstot argumentēto eseju, skolēni parāda vispusīgu sasniedzamo rezultātu pielietošanu praksē četrās sasniedzamo rezultātu grupās: tekstveidē, argumentēšanā, teksta stilistikā un valodas kvalitātē (Jukča u.c. 2018: 29-30).

Turpretī literāro eseju skolēni primāri apgūst tikai literatūras mācību priekšmetā, un nereti tikai tajā pastāv arī citi ar argumentēto eseju nesaistīti vērtēšanas kritēriji, kas daudz lielākā mērā veicina un ļauj attīstīties skolēnu radošumam, neierobežojot to ar striktiem vērtēšanas kritērijiem ne tikai interpunkcijas un ortogrāfijas jautājumos, kas ir nemainīgi svarīgi ikvienā esejā, bet ļaujot brīvi veidot teksta struktūru.

5. Autores sagatavošanās darbam klasē

5.1. Jauniešu vecumposma izvērtējums

Pedagoģiskajā izmēģinājumdarbībā iesaistītie 10. klases skolēni ir 16 un 17 gadus veci jaunieši, pieņemot, ka par jauniešu vecumposmu dēvē piecpadsmit līdz astoņpadsmit gadīgus jauniešus, šie skolēni ir tieši šī vecumposma centrālajā punktā, kas šajā vecumposmā nozīmē “personības izpausmju harmonizāciju – stabilizēšanos, līdzsvara iestāšanos. (..) Personība saskarsmē kļūst līdzsvarotāka, novērots mazāk konfliktu ar pieaugušajiem un vienaudžiem, samazinās negatīvisms, palielinās paškontrolē” (Svence 1999: 137).

Citos avotos šo vecumposmu dēvē arī par pusaudža gadu beigu posmu, bet tas nemaina iezīmi, ka ir beigusies vidējā pusaudžu vecumam raksturīgā smadzeņu šūnu straujā vairošanās un nu jau skolēni ir sasnieguši zināmu briedumu un ir spējīgi apzināties savas rīcības sekas un nereti var būt izveidojušās pirmās attiecības un pāri (Kerija 2021: 23).

Tomēr jāatceras, ka cilvēka izpratnes un domāšanas attīstība norisinās visa mūža garumā un izzināšanas procesam nav gala. Izglītības filozofija akcentē, ka “faktiski jebkuras radošās darbības motivācijas pamatojumā slēpjas indivīda, kam piemīt hermētiska iekšējā pasaule, nepieciešamība vai, drīzāk, dzinulis, atvērt (atklāt) ārējai pasaulei savu personisko cilvēcisko būtību” (Alijevs 2005: 147). Un tieši jaunieša personības būtība ir tā, kas šajā 16 -17 gadu vecumā formējas un nostiprinās. “Ne velti šo periodu (jaunību) sauc par "vērtas un dziņu" laikmetu cilvēka dzīvē, kad cilvēks meklē savu īsto ES (patību), uzdodot jautājumus: kas viņš ir; kāda ir dzīves jēga; kas gaida nākotnē? ” (Svence 1999: 138).

Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā izmēģinājumdarbībā iesaistītie skolēni atbilst jaunieša klasifikācijai, jo ar jauniešu saprot “cilvēks vecumā starp pusaudža un brieduma gadiem (apmēram 15/ 16 -18 g. vecumā). Tā kā cilvēka briedums un tam raksturīgās pazīmes veidojas pakāpeniski, par jauniešu uzskata personu arī vairākus gadus pēc 18. g. sasniegšanas” (Skujiņa u.c. 2000: 78).

Taču jāatceras, ka lai gan jaunieši šajā vecumā jau var šķist kā mazi pieaugušie, taču šobrīd jauniešiem ir iespēja ilgāk palikt pusaudzības periodā. Eriks Eriksons raksta, ka “vecākajos skolas gados jaunieši, pārņemti ar ģenitālās nobriešanas fizioloģisko revolūciju un neskaidri nojaušamajām pieaugušo lomām, ziedo daudz laika, lai iedibinātu pusaudžu apakškultūru, kurā

notiek šķietami pabeigtas identitātes izveidošanās; īstenībā tas ir tikai pārejošs vai sākotnējs identitātes veidojums” (Eriksons 1998: 101).

Igors Puškarevs, apvienojot psihologu Erika Eriksona, Žana Piažē un Zigmunda Freida atziņas, agrīno jaunieša vecumposmu, kas sevī ietver 15 – 18 gadus vecus jauniešus, raksturo kā laiku, kurā nozīmīgākās vajadzības ir “atbalsts, apliecināšanās, draudzība un saskarsme ar pretējo dzimumu”, vadošā darbība ir “mācību profesionālā darbība”, par krīzi uzskatāma “”Es” identitāte/ identitātes difūzija” un pozitīvie jaunveidojumi ir tas, ka “nostabilizējas “Es” identitāte, personības psihosociālā un morālā nobriešana” (Puškarevs 2001: 39 – 40).

5.2. Izmēģinājumdarbībā iesaistītās skolas un skolēnu raksturojums

Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība norisinājās X Vidzemes mazpilsētas vidusskolas 10.klasē. Klasē mācās 11 skolēni (8 meitenes un 3 zēni). X skola ir vienīgā mazpilsētas vidusskola, un cita tuvākā pieejamā vidusskola atrodas 25km attālumā, tuvākās ģimnāzijas 45 km attālumā no X vidusskolas.

Klasi veido skolēni, kas mācījušies šajā skolā jau iepriekš. Klase izveidojusies no divām paralēlām pamatizglītības klasēm. Arī esošā klases audzinātāja ir bijusi abu 9. klasi absolvējušo klašu audzinātāja, līdz ar to visiem 10. klases skolēniem klases audzinātāja ir nemainīga jau no 5.klases. Klases audzinātāja klasei šobrīd pasniedz ģeogrāfiju un vēsturi, kā arī klase tiek katru nedēļu klases stundā.

Prakses sākumā klase visu mācību dienu pavada vienā kabinetā epidemioloģiskās situācijas dēļ. Skolēniem klasē ir brīvi pieejama tējkanna un sviestmaižu tosteris, ko skolēni aktīvi izmanto pusdienu brīvdarbā. Prakticante šo kopīgu pusdienu gatavošanas aktivitāte vērtē kā klasi ļoti saliedējošu.

Pedagoģiskās prakses sākumā autore tikās ar skolas metodiķi un 10. klases latviešu valodas un literatūras skolotāju. Sarunas gaitā prakticante tika iepazīstināta ar stundu plānojumu, klases vispārīgu raksturojumu no skolotājas skatu punkta. Prakticante tiek informēta, ka lielākā daļa vērtējumu tiek summēta no vairākiem uzdevumiem vienas tēmas ietvaros, sniedzot skolēniem iespēju uzlabot ikvienu no uzdevumiem. Tāpat tiek noskaidrots, ka katra stunda, arī tās, kas seko viena otrai, tiek iesāktas ar piecelšanos kājās un sasveicināšanos, mācību darbu uzsākot tikai pēc

šīs darbības. Skolas mentore šo žestu raksturo kā skolēnus motivējošu un mācību darbam sagatavojošu, lai spētu veiksmīgāk uzsākt aktīvu mācību darbu. Tāpat tiek noskaidrots, ka skolēniem mājasdarbi tiek uzdoti reti, turklāt atbilstoši skolas iekšējās kārtības noteikumiem tie netiek uzdoti nedēļas nogalēm, ja vien nav pieejamas papildu darba dienas šī mājasdarba izpildei. Biežākais mājasdarbs skolēniem ir daiļliteratūras lasīšana, lai uz konkrēto mācību stundu jaunieši jau būtu iepazinušies ar daiļdarba saturu.

Ņemot vērā skolēnu skaitu klasē, kas izmēģinājumdarbības laikā bija 11, to var definēt kā mācīšanos mazā grupā. Geidžs un Berliners par mazu grupu izglītības procesā definē skolēnu kolektīvu, kas sastāv no 2 līdz 20 audzēkņiem. Autori aktualizē, ka šādas nelielas grupas ir lieliski piemērotas, lai mācību stundās izmantotu diskusiju metodi, kā arī kooperatīvo mācīšanos. (Geidžs, Berliners 1999: 392).

Arī sarunā ar klases literatūras skolotāju tiek noskaidrots, ka skolēni labprāt diskutē par daiļdarbos aktualizētu problēmu vai pārdomu nozīmi viņu skatījumā, kā arī skolēniem ir diskusijai nepieciešamās prasmes, tomēr apzinoties iespējas, kas var ietekmēt veiksmīgas diskusijas izdošanos.

Pirms pedagoģiskās izmēģinājumdarbības, diplomande nedēļu vēroja skolēnus, iepazīstot viņu personību un galvenās rakstura iezīmes. Gūtais priekšstats apkopots tabulā:

1. skolnieks	Mācību stundās sēž viens. Kluss un spēj koncentrēties mācību darbam. Nepieciešamajos mirkļos spēj konkrēti formulēt savu viedokli, ir tiešs un nelokāms savos uzskatos. Ir romantiskās attiecībās ar klasesbiedreni.
2. skolnieks	Ļoti runātīgs un ekspresīvs skolēns. Komentē ikvienu klases norisi, mazāko stimulu. Ar spēcīgu vēlmi uzsākt diskusiju gan ar klasesbiedriem, gan skolotāju. Nereti stundās pienāk mirklis, kad uz ilgāka laika uzdevumiem vairs nespēj koncentrēties un atrod papildus nodarbi – citu mācību priekšmetu mājasdarbu pildīšanu, piezīmju rakstīšanu savos pierakstos u.c.
3. skolnieks	Aktīvs skolēns ar savu viedokli un nemitīgu jokošanu. Nedēļas intervālā regulāri kavē stundu sākumus, par ko regulāri saņem piezīmes elektroniskajā žurnālā no dažādu priekšmetu pedagogiem. Aktīvs un

	labprāt iesaistās aktīvajā mācību darbā, bieži ceļ roku, lai tiktu izraudzīts attiecīgā uzdevuma veikšanai vai varētu izteikt savu viedokli.
4. skolniece	Klusa un kautrīga meitene, kas uzrunāta labprāt izsaka savu viedokli un pieredzi, bet nereti izvairās no pretēja viedokļa kā skaļākajiem klases viedokļu līderiem. Visos mācību priekšmetos veic sistemātiskus pierakstus skaidrā rokrakstā, ko nereti izmanto arī klasesbiedri.
5. skolniece	Klusa un smaidīga skolniece, kas sēž atstatus no pārējiem klasesbiedriem. Ir romantiskās attiecībās ar klasesbiedru. Mēdz kavēt atsevišķas stundas mācību dienas laikā. Neskaidrību gadījumā uzdod skolotājiem jautājumus, lai precizētu savu izpratni par konkrēto mācību vielu.
6. skolniece	Ļoti klusa skolniece, bieži neatbild pat skolotāju uzrunāta vai arī atbild tik klusi, ka atbildi dzird tikai tuvāk sēdošie. Izvairās no uzdevumu pildīšanas un nereti uzdevumus iesniedz pēc to iesniegšanas termiņiem.
7. skolniece	Skolniece ar savu viedokli, individuālu ģērbšanās stilu un spītību. Ja skolniece nevēlas iesaistīties mācību darbā, tad visu stundu var sēdēt skatoties vienā punktā vai spēlējoties ar līdzīgi paņemtajiem kancelejas piederumiem. Meitene tiekas ar skolas psihologu. Citās dienās iesaistās visā mācību darbā. Daļu vērtējumu iegūst konsultāciju laikā.
8. skolniece	Ļoti centīga skolniece, kas visus uzdevumus izpilda padziļinātā līmenī, tiecoties uz izcilību. Skolniece vienmēr sagatavojusies mācību stundām, mācību vielas līdere un klasesbiedru atbalsta punkts zināšanu jautājumos. Bieži atbild uz klasesbiedru jautājumiem, starpbrīžos paskaidro neskaidrības klasesbiedriem.
9. skolniece	Aktīva skolniece, klases sportiste. Motivēta iegūt augstus vērtējumus un ar konkrētu viedokli sev svarīgos jautājumos. Labprāt izsaka savu viedokli klases priekšā, uzstājas un ir brīvprātīgā dažādu uzdevumu izpildē.
10. skolniece	Klusa skolniece, kas reti izsaka savu iniciatīvu, bet labprāt strādā grupās ar tuvāk sēdošajām draudzenēm un grupu diskusijās attīsta augstākus

	mācību rādītājus. Individuālos uzdevumos nereti “aizsapņojas” un skatās ārā pa logu.
11. skolniece	Aktīva, smaidīga un droša skolniece, kas labprāt izsaka savu viedokli, labprāt diskutē ar skolotājiem. Augsts vērtējums nav galvenā mācību procesa motivācija, bet ļoti aktīvi līdzdarbojas skolas sociālajā dzīvē, aktīvi darbojas skolēnu pašpārvaldē.

5.2.1. tabula. Izmēģinājumdarbībā iesaistīto skolēnu raksturojums.

5.3. Stundu materiālu izstrāde un tematiskais plānojums

Diplomande atbilstoši iepriekš iegūtajai pieredzei pedagoģiskajā darbībā prakses ietvaros gatavojas pedagoģiskajai izmēģinājumdarbībai un plāno tās tematisko plānu un struktūru.

Gatavojoties pedagoģiskajai izmēģinājumdarbībai vidusskolā, tiek ņemti vērā konkrēti principi darbam ar vidusskolēniem:

- vecumposma īpatnības;
- skolēnu skaits klasē;
- skolēnu iepriekšējo zināšanu bāze.

Darba autore atbilstoši pedagoģiskās izmēģinājumdarbības mērķim – jaunrades veicināšanai – akcentē būtiskus punktus, uz kuriem eseju apguves procesa laikā tiks vērsta pastiprināta uzmanība:

- jaunrades veicināšanas metodes;
- rakstnieku pieredzē balstīts viedoklis par darbu ar teksta jaunradi;
- radošuma veicināšana, izmantojot spēles;
- radoša darbība, iedvesmojoties no esejistes Zentas Mauriņas darba.

Konkrētā pedagoģiskā izmēģinājumdarbība tiek īstenota 10. klasē un turpina skolēnu jau aizsākto lielo tēmu atbilstoši Skola2030 izstrādātajam programmas paraugam “Renesanse literatūrā. Cilvēka pašvērtības, mākslinieciskās daudzveidības attīstība un renesanses laika ideju interpretācija citu laikmetu literatūrā” (Lāčāuniece u. c. 2018: 27), kur skolēni jau apguvuši:

- “soneta žanra pazīmes;
- noveles žanra īpatnības;

- vienu no Viljama Šekspīra traģēdijām un tās interpretāciju mūsdienu kultūrā” (Lāčauniece 2018:29).

Atbilstoši skolēnu jau apgūtajam diplomande piedāvā esejas žanra apguves pēc jaunā Skola2030 izglītības satura standarta un mācību parauga programmas punkta: “Pēta dažādu autoru eseju izteiksmes līdzekļus un autora valodas individuālo stilu” (Lāčauniece 2018) metodisko variantu ar ievirzi uz Skola2030 formulēto caurviju prasmi “jaunrade un uzņēmējdarbība”.

Atbilstoši Skola2030 mācību priekšmetu un kursu dalījuma literatūra kopā ar vizuālo mākslu, mūziku un teātra mākslu apvienota “Kultūras izpratnes un pašizpausmes mākslas mācību jomā” (Skola2030). Atbilstoši šim dalījumam izstrādāti arī sasniedzamie rezultāti, kas skolēniem būtu jāsasniedz šajā jomā kopīgi, līdz ar to atstājot daudz izvēles, kā to sasniegt, tieši skolotāju ziņā. Diplomande atzīmē, ka šo sasniedzamo rezultātu mērķtiecīgas sasniegšanas plānā nenoliedzami ļoti palīdz visu šo jomu skolotāju sadarbība un starppriekšmetu saikņu veidošana, kas no skolotājiem prasa vēl papildu ieguldījumu tēmu saskaņošanā, lai skolēni varētu līdzīgu mācību vielu no dažādām šķautnēm apgūt uzreiz vairākos, savstarpēji saistītos mācību priekšmetos.

Viens no aspektiem, ko diplomande ņēma vērā, plānojot mācību darbu klasē, ir skolēnu savstarpējās sadarbības veicināšana. Atbilstoši salīdzinoši nelielajam skolēnu skaitam klasē (11 skolēni), diplomande skolēnu sadarbības veicināšanai izmanto pāru darbu, kā arī nelielu grupu darbu, kur katru grupu veidotu 3 līdz 4 skolēni un tādējādi klasē kopumā būtu apmēram 3 grupas, atkarībā no konkrētā skolēnu skaita, kas konkrētajā dienā piedalītos mācību stundā.

Otrs ļoti svarīgs aspekts, ko diplomande ņēma vērā, gatavojoties darbam klasē, ir jaunā mācību satura pakāpeniskā ieviešana. Pedagoģiskā izmēģinājumdarbība norisinājās 2021./ 2022. mācību gada 2.semestī. Jaunais mācību standarts pakāpeniski tika ieviests sākot ar 2020./ 2021. mācību gadu, kad mācības ar jauno saturu uzsāka 1., 4., 7., un 10. klase. Nākamajā (diplomandes izmēģinājumdarbības mācību gadā) mācības pēc jaunā standarta otro gadu turpināja 2., 5., 8. un 11. klase un no jauna uzsāka tagadējās 1., 4., 7. un 10. klase, kas nozīmē, ka pedagoģiskajā izmēģinājumdarbībā iesaistītie skolēni pirmo gadu sāka mācības pēc jaunā mācību standarta un programmas, kas ir jaunums ne tikai skolotājiem, bet arī pašiem skolēniem, jo mainās ne tikai mācību saturs, bet arī vērtēšanas kārtība.

“21. gadsimtā no skolēna tiek sagaidīta kompetence jeb lietpratība, ko demonstrē kā kompleksu sasniegumu. (..) Kompetence sastāv no zināšanu, prasmju, ieradumu kopuma, ko skolēns demonstrē kā kompleksu sniegumu koordinētā darbībā. Kompleksu sniegumu mēra, izvēloties atbilstošus uzdevumus, izvērtējot kritērijus snieguma izvērtēšanai un aprakstot snieguma kvalitātes līmeņus” (Namsone, Oliņa 2018: 66). Līdz ar jaunās vērtēšanas sistēmas ienākšanu XX vidusskola, kurā norisinājās pedagoģiskā izmēģinājumdarbība, individuāli savos vērtēšanas noteikumos lēma par pilnīgu ieskaitīts / neieskaitīts (i/ni) izņemšanu no iespējamajiem vērtēšanas variantiem, tā vietā aicinot skolotājus izvēlēties kādu no citiem summatīvās vērtēšanas alternatīvajiem variantiem. Jāatzīmē, ka šāda ilgi pastāvējušās vērtēšanas kārtības maiņa ir jaunums gan pedagogiem, gan skolēniem un vecākiem. Diplomande, lai arī pedagoģiskā izmēģinājumdarbība norisinājās jau otrajā semestrī pēc jauno vērtēšanas principu stāšanās spēkā, vēl aizvien novēroja gan skolēnu, gan skolotāju un vecāku neskaidrības un jautājumus.

Vēl viens aspekts, kas diplomandai bija jāņem vērā, gatavojoties pedagoģiskajai izmēģinājumdarbībai, bija epidemioloģiskie drošības pasākumi. Skolēni visus mācību priekšmetus apguva vienā kabinetā. Skolotāji bija tie, kas nāca pie skolēniem. Tādējādi bija jāparedz mācību materiālu sagatavošana, datora pieslēgšana mazāk nekā piecu minūšu laikā, kā arī visi taustāmie materiāli jāspēj atnest atvēlēto minūšu laikā. Jāapzinās, ka daļa iepriekšējā mācību laika tika pavadīta attālinātās mācībās, kas nenoliedzami ir ietekmējis iepriekšējo mācību kvalitāti, tādējādi šī brīža klātienē mācību laikā skolotājam nereti vairāk laika jāieplāno iepriekšējās mācību vielas atkārtšanai.

Diplomande sava pedagoģiskās izmēģinājumdarbības mērķa – jaunrades kā caurviju prasmes attīstīšanas īstenošanu veica temata “Jaunrade un esejas” ietvaros (tematiskais plāns saskaņots ar XX vidusskolu), iepazīstinot skolēnus arī ar mūsdienu dzejniekiem. Gatavošanās ietvaros diplomande intervēja latviešu valodas un literatūras skolotāju ar 36 gadu pieredzi darbā skolā – Dainu Sirmo, kas pēdējā desmitgadē sevi pierādījusi kā dzejniecei. Plašāku atpazīstamību ieguva 2012. gadā, kad izdeva savu pirmo dzejoļu grāmatu “Kailsals” (Sirmā 2012), kas 2013. gadā ieguva Latvijas Literatūras gada balvu (LaLiGaBa) kā spožākā debija. Veiksmīgajai debijai seko vēl divu dzejas grāmatu izdošana: “Iekšpagalms” (Sirmā 2014) un “Dievaines” (Sirmā 2017).

Temata “Jaunrade un esejas” apguvei tiek atvēlētas 10 mācību stundas. Gatavojoties darbam klasē, tiek pētīts un apskatīti “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un

vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem. Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumi Nr. 416”, “Literatūra I – Pamatkursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai” (Lāčcauniece u.c. 2018) un atbilstoši izstrādāts diplomandes metodiskais variants, atbilstoši eseju apguves ierosmei no programmas parauga: “aktualizē esejas žanra pazīmes, veido radošus uzdevumus par kopīgi izvēlētiem un iepazītiem literārajiem tekstiem: Mišela de Monteņa esejas un latviešu autoru darbi, piemēram, Zentas Mauriņas, Imanta Ziedoņa, Jāņa Rokpeļņa esejas” (Lāčcauniece u.c. 2018: 29).

Metodiskā varianta izstrādes vajadzībām diplomande apzina teorētisko literatūru par:

- jaunrades un radošuma veicināšanu, aplūkojot mūsdienu rakstniekus;
- renesanses laikmeta galvenajām iezīmēm un idejām, to atspulgu mūsdienās;
- esejas žanra aizsākumiem pasaulē un Latvijā, sīkāk aplūkojot Mišela de Monteņa daiļradi pasaules kontekstā un Zentas Mauriņas daiļradi Latvijas kontekstā;
- esejas nozīmi skolas programmā (argumentētā un literārā eseja).

Vidzemes XX mazpilsētas vidusskolā mācību darbs tiek īstenots mācību stundās, atsevišķi stundu sarakstā dubultstundas neparedzot. Tā kā mācību materiāla aprobācijas laikā diplomande pasniedza arī latviešu valodas stundas, tad metodiskajā variantā piedāvātā dubultstunda īstenota, nedēļas ietvaros samainot latviešu valodas un literatūras stundas vietām, lai vienā dienā, kad latviešu valodas mācību stunda stundu sarakstā atrodas blakus literatūras mācību priekšmeta stundai, izveidotu literatūras dubultstundu kā divas pēc kārtas sekojošas mācību stundas, bet citā dienā plānotā literatūras mācību stunda būs aizstāta ar “aizņemto” un nenotikušo latviešu valodas stundu.

Vispārīgi XX vidusskolas 10. klases stundu sarakstā latviešu valoda un literatūra tika apgūta četrās no piecām mācību dienām. Skolēni apguva latviešu valodu un literatūru kopā 6 mācību stundās nedēļā vienādā dalījumā jeb 3 latviešu valodas un 3 literatūras stundās. Otrdienās skolēniem bija viena latviešu valodas stunda (6. stunda stundu sarakstā), trešdien skolēniem bija gan latviešu valoda (4. mācību stunda), gan literatūra (8. mācību stunda), bet no šīm stundām nebija iespējams veidot kvalitatīvu dubultstundu. Ceturtdienās bija divas mācību stundas pēc kārtas: latviešu valoda (3. mācību stunda) un literatūra (4. mācību stunda), un šī stundu saraksta priekšrocība tika izmantota kā iespēja atsevišķās nedēļās šo stundu laiku pārvērst par dubultstundu vai nu literatūrai, vai latviešu valodai. Un visbeidzot – piektdien – vēl viena literatūras stunda (3.

mācību stunda pēc kārtas). Diplomande vēlas atzīmēt, ka arī saildzinoši neilgā prakses un mācību metodiskā varianta aprobācijas laikā bieži nācās saskarties ar stundu izmaiņām, atbilstoši visbiežāk izjūkot ceturtdienas un piektdienas mācību stundām dažādu pasākumu, kā arī valsts aizsardzības dienas dēļ. Tā kā diplomande nav XX vidusskolas 10. klases latviešu valodas un literatūras skolotāja, bet māca šos priekšmetus tikai prakses ietvaros, tad gan diplomandes metodiskā varianta, gan dubultstundu veidošana, mainot vietām mācību stundas, tika saskaņota ar klases latviešu valodas un literatūras skolotāju, kas vienlaicīgi ir arī mācību metodiķe.

Gatavojot metodisko variantu, diplomande, pirmkārt, apkopoja teorētisko literatūru par jaunradi un radošumu. Ņemot vērā, ka termins “jaunrade” tieši mācību satura kontekstā lielu popularitāti guva, tieši kļūstot par Skola2030 vienu no caurviju prasmēm, tad tā izpratne var būt daudzējāda. Radošuma terminoloģija vēl aizvien teorētiskajā literatūrā bieži pārklājas ar no angļu valodas (angļu - *creativity*) aizgūtā termina kreativitāte, ko dažādi pētnieki lieto atkarībā no konteksta un izpratnes. Plaši šo aspektu pēta Pēteris Birkerts (Birkerts 1922, 1925), Rita Babre (Babre 1997), Indars Kraģis (Kraģis 2019), kā arī Līga Rože (Rože 2011), bet dažādas radošumu jeb kreativitāti veicinošas metodes konspektīvi apraksta Matias Nelke (Nelke 2003). Darba ietvaros diplomande akcentēja jaunrades kā radoša procesa nozīmi un vērtīgu prasmī, kas kļūst aizvien nozīmīgāka mūsdienu darba tirgū, kā arī jautāja pieredzes bagātās literatūras skolotājas un dzejnieces viedokli. Intervijas gaitā Daina Sirmā norādīja, ka “*vidusskolēni ir ļoti radoši. Skolotājam tikai jāiedod precīzas ievirzes, ievērojot viņu intereses, noskaņojumu, noslogotību un citus smalkumus*”. Skola2030 kontekstā jaunradi kā caurviju prasmī un to, kā to vislabāk attīstīt, plaši apraksta Liena Hačatjana un Ilze Mazpane (Hačatjana, Mazpane 2018), katru no prasmēm aprakstot gan vispārīgi, gan atbilstoši mācību jomai, gan sniedzot piemērus caurviju prasmes attīstīšanai dažādos mācībuursos.

Otrkārt, diplomande apkopoja teorētisko materiālu par renesanses laikmeta idejām, aplūkojot tādu autoru kā Andra Rubeņa (Rubenis 1995), Dainas Blūmas, Nikolaja Gorkina (Blūma, Gorkins 2003), Skaidrītes Cielavas (Cielava 2001) un citu autoru darbus. Iegūtos secinājums sasaistot arī ar mūsdienām, kur literatūrā arī var novērot renesanses laikmeta raksturojošās iezīmes. Jāatzīmē, ka skolēni par šo vēstures laikmetu jau ir mācījušies pamatskolā pasaules vēstures un vizuālās mākslas mācību priekšmetos. Tādējādi skolotāja gatavojas ne tikai jaunas informācijas apguvei, domājot par renesansi, bet arī skolēnu iepriekšējo zināšanu aktualizāciju un starppriekšmetu saikni

ar skolēnu zināšanām par renesanses laika posmu ne tikai literatūras, bet arī mākslas, filozofijas, izgudrojumu un citu nozīmīgu jomu attīstībā. Vienlaicīgi aktualizējot ka metodiskais variants tematam “Jaunrade un esejas” turpina lielo tēmu “Renesanse literatūrā”, kas jau iepriekš aizsākta ar klases latviešu valodas un literatūras skolotāju, apgūstot sonetus, noveles un Viljama Šekspīra traģēdiju “Romeo un Džuljeta”.

Treškārt, tiek apkopota teorētiskā informācija par literārās esejas žanru (Valeinis 2007), (Ceplītis 1973), kā arī esejas žanra un “Es” subjektīvā skatījuma aizsācēju Mišelu de Monteņu (Zariņš 1981, 1982, 1984) un atzītu latviešu esejisti Zentu Mauriņu (Auziņa 2006). Vēl latviešu eseju kontekstā tiek aplūkotas Imanta Ziedoņa “Epifānijas” (Ziedonis 2019). Kopīgi stundās tiek analizētas divas esejas. Mišela de Monteņa “Ar dažādiem līdzekļiem var nonākt pie līdzīga mērķa” (Monteņš 1981) un Zentas Mauriņas eseja “Liepu lapu laipa” (Mauriņa 2006).

Metodiskā varianta izstrādē un apgūvē tika izmantotas dažādas mācību metodes un metodiskie paņēmieni. Gan mācību vielas apguves veicināšanai, gan caurviju prasmes – jaunrades attīstīšanai.

Mācību metode/ metodiskais paņēmieni	Pamatojums
<i>Piecrinde</i>	Radošai skolēnu iepazīstināšanai ar sevi kā personību, satiekot diplomandi. Izmantota pirmās stundas ierosināšanas fāzē.
<i>Domu karte</i>	Plaša spektra informācijas vizuāli grafiska apkopošana, būtiskāko faktu akcentēšana, vizuālās atmiņas izmantošana, informācijas strukturēšana. Izmantota Mišela de Monteņa dzīves gaitas apkopošanai.
<i>Prāta vētra</i>	Iepriekšējo zināšanu aktualizācijai, ierosināšanas fāzes ideju apmaiņai. Izmantota iepriekšējo zināšanu aktualizācijai par renesanses laikmetu.
<i>Anketa</i>	Skolēnu līdzšinējā zināšanu apjoma novērtēšana, lai atkarībā no skolēnu zināšanām plānotu turpmāko mācību procesu. Īpaši noderīgi, ja skolotājs ienāk svešā klasē un nav pilnīga

	priekšstata par skolēnu līdzšinējām zināšanām. Izmantota pirmajā literatūras stundā.
<i>Teksta analīze</i>	Dziļākas un pilnīgākas izpratnes par tekstu veidošanai, detaļu un nianšu pamanīšanai, iespējamās autora domas un vēlmes izpratnei. Izmantota konkrētu eseju apguvē.
<i>Dzejas analīze</i>	Dzejoļa padziļinātai izpratnei, detaļu pamanīšanai, dzejoļa tipa noteikšanai. Izmantota latviešu dzejnieka H. E. Zēgnera dzejoļa iepazīšanā.
<i>Skolotājas stāstījums</i>	Koncentrēta informācijas nodošana stāstījuma veidā ar iespēju veidot diskusiju un pielāgoties stundas gaitai, atbilstoši skolēnu iesaistīšanās līmenim, vēlmēm un noskaņojumam. Izmantota informējot skolēnus par Zentas Mauriņas dzīves stāstu.
<i>Video/ audio materiālu intervija</i>	Iespēja skolēniem iepazīties ar ievērojamām personībām, viņu pieredzi un ieteikumiem plaši pieejamā veidā, aizstājot klātienē tikšanās organizēšanu. Izmantota video intervija ar rakstnieku par jaunrades procesu.
<i>Dzejoļa autora dzejas lasījums (audio vai video formāts)</i>	Iespēja skolēniem uztvert dzejoļa nianse tieši tā, kā autors tā domājis. Ņemot vērā moderno dzejoļu tendenci pilnībā vai daļēji neizmantojot interpunkciju, šis ir ļoti vērtīgs paņēmiens, lai uztvertu autora oriģinālo domu un sajūtas. Izmantota, klausoties Henrika Eliasa Zēgnera dzejoli.
<i>Skaļā lasīšana</i>	Izteiksmīgas dīkcijas attīstīšanai, skaidras uztveres veicināšanai, grūtāk uztverama teksta izpratnei, ar iespēju jautāt neskaidros jautājumus, tos precizēt uzreiz. Izmantota Mišela de Monteņa esejas apguvei.
<i>Venna diagramma</i>	Divu lietu salīdzināšanai, atdalot kopīgās un atšķirīgās īpašības. Vizuālai teksta attēlošanai un pilnīgākas uztveres veidošanai, izmantojot vizuālo atmiņu. Izmantota literārās un

	argumentētās esejas īpašību salīdzināšanai, kopīgo īpašību meklēšanai.
<i>Diskusija</i>	Pilnīgas izpratnes veidošanai, dažādu viedokļu pretnostatīšanai, atšķirīgu viedokļu cieņpilnai uzklaušīšanai, nonākšanai pie kompromisa. Izmantota salīdzinot argumentēto un literāro eseju.
<i>Konspekts</i>	Svarīgākās informācijas un faktu atlase, informācijas šķirošana un nozīmīgāko faktu atlase, lai izrakstītu tikai svarīgāko. Izmantota skolotājas stāstījuma piezīmēm literatūras pierakstu kladē.
<i>3P metode – paslavē, pajautā, papildini</i>	Veiksmīgai un cieņpilnai atgriezeniskās saites veidošanai ar iespēju turpināt sarunu, pajautājot un papildinot neprecizitātes. Lielisks veids skolēnu radošo darbu atgriezeniskās saites veidošanā, lai neapslapētu skolēnu vēlmi dalīties ar personisku un individuālu jaunrades darbu, bet tik un tā precizētu skolēna domu un papildinātu ar saviem ieteikumiem. Izmantota atgriezeniskajā saitē radošajiem darbiem.
<i>Teksta turpināšana</i>	Dzejoļa turpināšana, papildinot autora iesākto domu ar savām idejām, radot maza apjoma jaunrades darbu. Izmantots, turpinot dzejoli.
<i>Stāstu kauliņi (storycubes.com)</i>	Teksta jaunrade, atbilstoši uz metamā kauliņa skaldnes redzamajam simbolam. Jaunrades vingrinājums. Izmantots radošuma attīstīšanas uzdevumā.
<i>Atslēgas vārdi</i>	Papildinājums, lai skolēni veiksmīgāk uztvertu skolotājas stāstījumu, izmantojot frontālu darba organizācijas formu. Skolēnu uzmanības noturēšanai un svarīgāko terminu aktualizēšanai, veiksmīgākai stāstījuma uztverei. Izmantota stāstījumā par Zentas Mauriņas personību.

<i>Akrostihs</i>	Termina izpratnei, sev aktuālāko faktu vai ziņu par konkrēto terminu apkopošanai radošā darbā. Izmantots termina “eseja” raksturošanai.
<i>Ilustrēšana</i>	Radošās sajūtas nodošana, iztēlotā tēla vizuāls atveids. Izmantota ilustrējot iedomāto mūsdienu rakstnieku.
<i>Viedoklis</i>	Sava viedokļa formulēšana, papildinot to ar piemēriem. Izmanto, izsakot viedokli par vienu no atziņām, kas radušās pēc Monteņa esejas izlasīšanas.

5.2. tabula. Mācību metodes un metodiskie paņēmieni

Darba organizācijas forma	Pamatojums
Frontālais darbs	Informācijas nodošana, konspekta veidošanas prasmju attīstīšana, audiāla informācijas uztvere un sistematizēšana.
Individuāls darbs	Atbildības uzņemšanās, pašvadīta mācīšanās, individuālu ideju attīstīšana, savas koncepcijas izstrāde.
Pāru darbs	Grupu darba veids, strādājot mikrogrupā. Iespēja strādāt ar sola biedru vai veidot jaus pārus pēc nejaušības principa. Lai attīstītu sadarbības prasmes, apmainītos ar idejām, deleģētu darbus.
Grupu darbs	Iespēja strādāt lielāka dalībnieku skaita grupā (3 un vairāk skolēni), sadalot uzdevuma apjomu uz visiem grupas dalībniekiem. Iespēja prezentēt savu darbu pārējām grupām, tādējādi īsākā laika periodā apgūstot lielāku informācijas daudzumu un ar būtiskāko informāciju klasesbiedrus iepazīstinot ar grupas secinājumiem.

5.3. tabula. Darba organizācijas formas (DOF)

5.4. Temata “Jaunrade un esejas” apguves 10. klasē diplomandes piedāvātais metodiskais variants.

Stundas temats	Stundas sasniedzamais rezultāts (SR), jēdzieni un uzdevumi	Mācību metodes, metodiskie paņēmieni (MMMP) un darba organizācijas formas (DOF)	Vērtēšana
<p>I.stunda</p> <p>Rakstnieks.</p> <p>Zināmā aktualizācija.</p>	<p>SR – Aktualizējot iepriekšējās zināšanas, diskutē un veido mūsdienu rakstnieka portretu.</p> <p>Jēdzieni: jaunrade, rakstnieks.</p> <p>Uzdevumi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • iepazīties ar jauno skolotāju, rakstot un prezentējot savu personību izmantojot <i>piecrindi</i>; • turpmākā mācību procesa veiksmīgākai norisei skolēni pilda <i>anketu</i>, lai parādītu savas esošās zināšanas; • renesanses laikmeta raksturojošo iezīmju aktualizācija (lielā tēma tiek turpināta); 	<p>DOF:</p> <ul style="list-style-type: none"> • frontāls, • individuāls, • grupu. <p>MMMP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>prāta vētra</i>; • <i>piecrinde</i>; • <i>anketa (diagnosticējošs darbs)</i>; • <i>ilustrēšana</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mutiskas uzslavas un pamudinājumi.

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>prāta vētra</i>, kādus mūsdienu rakstniekus skolēni var nosaukt, kas viņuprāt ir rakstnieks/ dzejnieks/ esejists; • Grupu darbs, uz krāsainas A4 lapas <i>ilustrējot</i> un radot grupas vīziju par to, kāds ir mūsdienu jaunais rakstnieks, kādas rakstura īpašības viņam/ viņai piemīt. 		
<p>2. un 3. stunda. Dubultstunda. Dzejas jaunrade. Ieskats H. E. Zēgnera personībā un daiļradē.</p>	<p>SR – Pārdomā dzejolī "Mēs esam izlepusi paaudze" pausto viedokli un sacer savu dzejoļa turpinājumu. Jēdzieni – redaktors, dzejnieks, debija, iedvesma, radošums, jaunrade. Uzdevumi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prāta vētra grupās, aktualizējot terminu <i>iedvesma, radošums, jaunrade</i> nozīmi, darbs uz krāsainas A4 lapas; • jēdziena <i>redaktors</i> aktualizācija; 	<p>DOF:</p> <ul style="list-style-type: none"> • frontāls, • individuāls, • grupu darbs. <p>MMMP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>prāta vētra</i>; • <i>dzejoļa autora dzejas lasījums</i>; • <i>dzejoļa analīze</i>; • <i>teksta turpināšana</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mutiskas uzslavas un pamudinājumi; • aprakstoši (par jaunrades darbiem).

	<ul style="list-style-type: none"> • kultūras interneta žurnāla <i>satori.lv</i> apskats, radioierakstu (podkāstu) aktualitāte kultūras kontekstā; • <i>satori.lv</i> redaktora un dzejnieka Henrika Eliasa Zēgnera biogrāfijas un daiļrades apskats; • H. E. Zēgnera dzejoļa “Mēs esam izlepusi paaudze” video lasījums; • dzejoļa analīze; • dzejoļa turpinājuma sacerēšana; • sava radošā darba (dzejoļa turpinājuma) lasīšana/uzstāšanās klasei. 		
4.stunda. Jaunrades procesa izpratne. Radošuma	<p>SR — Secina, kas vajadzīgs, lai radītu.</p> <p>Raksta savu jaunrades darbu, attiecīgi uz metamā kauliņa uzmetajam simbolam.</p> <p>Jēdzieni – jaunrades process, simbols.</p>	<p>DOF:</p> <ul style="list-style-type: none"> • grupu darbs; • individuāls darbs; • pāru darbs; 	<ul style="list-style-type: none"> • Mutiskas uzslavas un pamudinājumi.

<p>attīstīšanas vingrinājumi.</p>	<p>Uzdevumi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Prāta vētrā</i> kopīgā diskusijā ar skolotāju pārdomā, kas nepieciešams, lai radītu jaunrades darbu, vai ir lietas, kas ir nepieciešamas ikvienam rakstniekam; • Skatāties <i>video interviju</i> ar dzejnieku Edvardu Hiršu, konspektējot viņa pieminētos rakstniekam nepieciešamos paņēmienus un īpašības; • sava jaunrades darba (piemēram, dzejoļa) rakstīšana, atbilstoši uzmetajiem <i>stāstu kauliņiem (storycubes.com)</i>; • sava jaunrades darba prezentēšana sola biedram (<i>pāru darbs</i>), <i>3P metode – paslavē, pajautā, papildini</i>. Pāru darba beigās pāris izvēlas viņuprāt labāko darbu, kas, 	<ul style="list-style-type: none"> • frontāls darbs. <p>MMMP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>prāta vētra</i>; • <i>video intervija</i>; • <i>stāstu kauliņi</i>; • <i>3P metode – paslavē, pajautā, papildini</i>. 	
-----------------------------------	--	--	--

	iespējams, papildināts ar klasesbiedra ieteikumiem un tiks nolasīts visai klasei.		
5.stunda. Literārā un argumentētā eseja.	<p>SR — iepazīst esejas žanru literatūrā, tā aizsācēju Mišelu de Monteņu. Atšķir argumentēto un literāro eseju.</p> <p>Jēdzieni – argumentētā eseja, literārā eseja, Monteņs.</p> <p>Uzdevumi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>prāta vētra</i>, skolotājam uz tāfeles piefiksējot skolēnu pašreizējās zināšanas par to, kas ir eseja; • pāru darbs, iepazīstoties ar diviem termina eseja skaidrojumiem no vārdnīcām, esejas īpašību formulēšana <i>Venna diagrammā</i>; • skolotājas stāstījums par Mišelu de Monteņu kā esejas žanra aizsācēju, skolēnu 	<p>DOF:</p> <ul style="list-style-type: none"> • frontālais darbs; • individuālais darbs • pāru darbs. <p>MMMP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>prāta vētra</i>; • <i>Venna diagramma</i>; • <i>domu karte</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mutiskas uzslavas un pamudinājumi.

	individuāla <i>domu karte</i> literatūras pierakstu kladē.		
6.stunda. Mišela de Monteņa esejas izpratne.	SR – iepazīst Mišela de Monteņa eseju “Ar dažādiem līdzekļiem var nonākt pie līdzīga mērķa”. Jēdzieni – Monteņš, eseja. Uzdevumi: <ul style="list-style-type: none"> • <i>skaļi lasīt</i> daļu Mišela de Monteņa eseju “Ar dažādiem mērķiem var nonākt pie līdzīga mērķa”; • <i>uzdevumi</i> par lasīto eseju literatūras pierakstu kladē; • <i>viedokļa</i> rakstīšana par vienu no esejā paustajām atziņām. 	DOF: <ul style="list-style-type: none"> • frontālais darbs; • individuālais darbs. MMMP: <ul style="list-style-type: none"> • <i>skaļā lasīšana</i>; • <i>viedoklis</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mutiskas uzslavas un pamudinājumi; • Viedoklis tiek vērtēts 10 baļļu skalā.
7. stunda. Latviešu esejisti un slavenākā latviešu esejiste Zenta Mauriņa.	SR – iepazīst Zentas Mauriņas personību un gūst ieskatu citu latviešu esejistu daiļradē. Jēdzieni – esejisti, daiļrade. Uzdevumi: <ul style="list-style-type: none"> • <i>Akrostihs</i> terminam “eseja”; 	DOF: <ul style="list-style-type: none"> • frontālais darbs; • individuālais darbs. MMMP: <ul style="list-style-type: none"> • <i>akrostihs</i>; • <i>stāstījums</i>; 	<ul style="list-style-type: none"> • Mutiskas uzslavas un pamudinājumi.

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>prezentācija/ stāstījums</i> par latviešu esejistiem, teksta fragmenti no dažādu autoru esejām, <i>atslēgas vārdu</i> pierakstīšana literatūras pierakstu kladē; • stāstījums un dialogs ar klasi par Zentas Mauriņas biogrāfiju, skolēniem <i>konspekta</i> veidošana literatūras pierakstu kladē. 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>atslēgas vārdi;</i> • <i>konspekts.</i> 	
8. stunda. Vērtības. Z. Mauriņas eseja “Liepu lapu laipa”.	<p>SR – iepazīstas ar Zentas Mauriņas daiļradi, analizējot eseju “Liepu lapu laipa”.</p> <p>Jēdzieni – vērtības, eseja, Mauriņa.</p> <p>Uzdevumi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • padomāt un uz skolotājas iedotās līmlapiņas uzrakstīt sev nozīmīgāko vērtību līdzcilvēkos/ tikumu; • <i>lasīt</i> Zentas Mauriņas eseju “Liepu lapu laipa”; 	<p>DOF:</p> <ul style="list-style-type: none"> • frontālais darbs; • pāru darbs. <p>MMMP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>teksta analīze.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Mutiskas uzslavas un pamudinājumi; • Pašvērtējums, atbilstoši skolotājas piedāvātajiem snieguma līmeņu aprakstiem.

	<ul style="list-style-type: none"> • tekstā pasvītrot teikumus, ko, pēc skolēna domām, būtu vērts citēt. • Pāru darbā (izlozes kārtā) vienoties par abiem nozīmīgu citātu un to izrakstīt uz krāsainās A4 lapas; • Lapai otrā pusē pāru darbā veikt <i>teksta analīzi</i>, nosakot teksta galveno domu, teksta valodu (un to raksturojošās pazīmes), teksta mērķi un aktualitāti. 		
<p>9. un 10. stunda. Dubultstunda. Savas esejas jaunrade, atbilstoši sev nozīmīgai vērtībai.</p>	<p>SR – raksta literāro eseju par sev nozīmīgu vērtību. Jēdzieni – eseja, vērtība. Uzdevumi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • veido savas literārās esejas plānu; • pēc izvēles raksta uzmetumu jeb melnrakstu; • raksta literāro eseju par sev nozīmīgu vērtību, 	<p>DOF:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Individuālais darbs. <p>MMPF:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Literārās esejas rakstīšana. 	<ul style="list-style-type: none"> • Darbs tiek vērtēts 10 baļļu skalā.

	iedvesmojoties no iepriekšējās stundās iepazītā literārās esejas žanra un latviešu esejistes Zentas Mauriņas esejas par vērtību – laipnību.		
--	---	--	--

5.5. Skolotājas un skolēnu sadarbības norise

1.mācību stunda.

Temats: Rakstnieks. Zināmā aktualizācija.

Sasniedzamais rezultāts: Aktualizējot iepriekšējās zināšanas, diskutē un veido mūsdienu rakstnieka portretu.

Jēdzieni: jaunrade, rakstnieks.

Stundas norise: Skolotāja starpbrīdī ienāk klasē, skolēni sasveicinās ar skolotāju un turpina iesāktās lietas. Daži skolēni plāpā, daži ēd uzkodas, citi steidz pildīt neizpildītos mājasdarbus. Skolotāja gaida, kamēr iepriekšējās mācību stundas skolotāja aizvērs savu profilu datorā un diplomande varēs pieslēgties savam datora profilam. Atbilstoši pedagoģiskās izmēģinājumdarbības un prakses laika epidemioloģiskās situācijas noteikumiem, skolēni visu dienu atrodas savā mācību kabinetā, bet skolotāji staigā pa klasēm pie skolēniem. Dažas minūtes pirms stundas sākuma skolotāja ir atvērusi *e-klase.lv* un gatava uzsākt mācību stundu.

Noskanot otrajam zvanam uz stundu, visi skolēni atrodas savās vietās, uz galda atrodas literatūras mācību grāmata, pierakstu klade un penālis. Skolēni ir piecēlušies kājās. Arī diplomande pieceļas un sasveicinās ar klasi. Skolēni saka: “Labdien!” un pēc skolotājas aicinājuma visi apsēžas. (XX vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotājas, diplomandes mentores un skolas metodiķes lūgums bija saglabāt šo stundas sākuma tradīciju ar piecelšanos un sasveicināšanos, lai saglabātu ieradumu un motivētu skolēnus pilnībā pievērsties mācību darbam).

Kad skolēni apsēdušies, diplomande iepazīstina ar sevi un savas prakses mērķi XX vidusskolas 10. klases latviešu valodas un literatūras mācību priekšmetā. Skolēni diplomandi ir iepazīnuši pagājušajā mācību gadā kā vizuālās mākslas skolotāju, bet priekšmeta specifikas dēļ, kas paredz tikai vienu mācību stundu nedēļā, diplomande uzsver savu pirmo kvalifikāciju pedagoģijas studijās un laipni aicina iepazīties tuvāk, ņemot vērā, ka turpmāko nedēļu laikā kopā ar skolēniem tiks pavadītas sešas mācību stundas nedēļā. Sasveicināšanās un ievadvārdi – 2 minūtes.

Ierosināšanas fāzē skolēni raksta *piecrindi* par sevi.

1. rindā savu vārdu un uzvārdu;

2. rindā trīs īpašības vārdus ar skolēnu raksturojošām īpašībām;
3. rindā trīs darbības vārdus, raksturojot darbības, ko skolēniem patīk darīt;
4. rindā frāzi, kas izsaka skolēnu dzīves uztveri;
5. rindā sinonīmu savai personībai.

Skolēniem tiek dotas 5 minūtes uzdevuma izpildei, pēc četrām darbā aizvadītām minūtēm, diplomande brīdina, ka uzdevuma izpildei atlikusi tikai minūte. Kad skolēni piecrindi uzrakstījuši, skolotāja lūdz to nolasīt, lai varētu iepazīt jauniešu personības (stundā piedalās 6 no 11 skolēniem, tāpēc mazās klases specifika ļauj uzklaut visus skolēnus, neaizņemot pārāk ilgu mācību stundas laiku). Kopumā piecrindes prezentēšana klasesbiedriem aizņem 6 minūtes.

Šajā mācību stundā lielāks īpatsvars stundas veltīts ierosināšanas fāzei, lai pilnvērtīgāk iepazītos un tālākais mācību darbs noritētu raitāk.

Apjēgšana:

- skolēni pilda anketu, lai skolotāja iegūto informāciju varētu apkopot un izmantot tālākā mācību procesa pielāgošanā, atbilstoši skolēnu pašreizējām zināšanām (anketas piemēram skatīt 9.2. pielikumu). Anketas pildīšanai atvēlētas 10 minūtes. Uz aptaujas jautājumiem diplomande lūdz ātras un konkrētas atbildes, neieslīgstot detaļās, bet aktualizējot savas šī brīža zināšanas un informētību.

- Skolēniem, kas anketas jau pabeiguši pirms beigu termiņa, skolotāja lūdz atcerēties lielās tēmas “Renesanse literatūrā” galvenās raksturojošās iezīmes, kas primāri apgūtas lielās tēmas ievadstundās. Pēc anketu pabeigšanas skolotāja lūdz dalīties ar jau apgūto, nosaucot renesansi raksturojošas iezīmes un nozīmīgas personības. 5 minūšu lielās tēmas aktualizācija.

- Tad skolotāja lūdz skolēnus sasēsties 2 grupās. Tā kā stundā ir tikai 6 skolēni, tad izveidojas divas 3 dalībnieku grupas.

- Skolēniem tiek iedota krāsaina A4 lapa, uz kuras brīvā domu lidojumā jāapraksta (pēc izvēles arī jāilustrē), kāds varētu būt mūsdienu jaunais rakstnieks (rakstura īpašības, ieradumi utt.) Uzdevumam 5 minūtes.

- Tad grupām jāprezentē savs darbs, izklāstot, kāds viņuprāt ir jaunais rakstnieks, kāda ir viņa ikdiena, kādas rakstura īpašības piemīt. Prezentēšanai 3 minūtes katrai grupai.

- Turpmākajās minūtēs skolotāja apkopo abu grupu iedomu rakstnieka īpašības un informē, ka nākamajā mācību stundā iepazīsimies ar vienu jaunu latviešu dzejnieku tuvāk.

Refleksija:

- Skolotāja aicina padomāt un nosaukt vienu lietu, kas skolēniem padevās šajā mācību stundā. Daži skolēni tiek aicināti izteikties skaļi.
- Atlikušajā mirklī līdz zvanam skolotāja lūdz nosaukt skolēniem pazīstamus rakstniekus. Tiek minēts Vācietis, Rainis, Roulinga un Šekspīrs.
- Atskan zvans un pirmā mācību stunda ir beigusies.

Secinājumi par stundas norisi: Pēc pirmās mācību stundas diplomande jūtas gandarīta, bet tajā pat laikā it kā attapusies pēc ātra skrējiena. Diplomande secina, ka lai arī izdevās paveikt visus stundā iecerētos mācību uzdevumus, stundas temps tomēr bija par strauju un uzdevumu apjoms par lielu. Diplomandei paveicies ar ļoti atvērtiem un atsaucīgiem skolēniem, ar ko nebija nekādu disciplīnas izaicinājumu, taču ņemot vērā šīs mācību stundas steigu, nākamā stunda tiek plānota kā dubultstunda, lai varētu vairāk iedziļināties mācību vielā un atvēlēt laiku arī atbildēm uz skolēnu, iespējami radušajiem, jautājumiem.

2. un 3.mācību stunda. Dubultstunda.

Temats: Dzejas jaunrade. Ieskats Henrika Eliasa Zēgnera personībā un daiļradē.

Sasniedzamais rezultāts: Pārdomā dzejolī "Mēs esam izlepusi paaudze" pausto viedokli un sacer savu dzejoļa turpinājumu.

Jēdzieni – redaktors, dzejnieks, debija, iedvesma, radošums, jaunrade.

Dubultstundas norise: skolēni, noskanot otrajam zvanam, pieceļas un sasveicinās ar skolotāju.

Ierosināšanas fāze: skolotāja jautā, vai skolēni atceras, ko darīja iepriekšējā literatūras stundā. Skolēns atbild: "Darījām daudz – rakstījām piecristi, pildījām anketu, bet pabeidzām stundu ar grupu darbu." Skolotāja uzslavē skolēnu par tik detalizētu darīto darbu uzskaitījumu un jautā klase, vai kāds atceras, ko tieši skolēni darīja grupu darbā? Skolniece atbild, ka mēģināja iztēloties, kāds varētu būt mūsdienu jaunais rakstnieks. Skolotāja apstiprina un parāda skolēnu pagājušās reizes

darbus, īsumā pastāstot, kādu vīziju par mūsdienu rakstnieku grupas radījušas, jo šajā stundā ir skolēni, kas iepriekšējā nebija.

Skolotāja aktualizē, ka šodien dzirdēsīm kāda veiksmīga jaunā rakstnieka pieredzi par saviem dzejnieka pirmajiem soļiem. Intervija tapusi Latvijas Literatūras gada balvas ietvaros, jo jaunā dzejnieka Henrika Eliasa Zēgnera debijas dzejoļu krājums “Elementi” nominēts kategorijā – debija. Skolotāja aktualizē jēdzienu *debija* un *redaktors*.

Apjēgšana: Skolēni kopā ar skolotāju skatās video interviju ar Henriku Eliasu Zēgneru (Satori.lv 2014). Pēc intervijas noklausīšanās (7 minūtes) skolēni salīdzina savu priekšstatu ar šo jaunā dzejnieka piemēru. Skolēni secina, ka ne vienmēr rakstnieks nozīmē intravertumu un vientulību.

Skolotāja papildina informāciju par jauno rakstnieku, aktualizējot, ka šobrīd 2014. gada debijas dzejnieks ir kultūras interneta žurnāla satori.lv galvenais redaktors un aktīvi līdzdarbojas, lai kultūras ziņas latviešu valodā spētu sasniegt aizvien lielāku sabiedrības daļu.

Skolēniem rodas interese un kopīgi tiek aplūkots satori.lv interneta portāls, lai redzētu, par kādām tēmām interneta žurnāls raksta. Skolēnus uzrunā arī informācija par satori.lv radioierakstu (skolēni lieto vārdu “podkāsts”).

Kad skolēni iepazinušies ar jaunā dzejnieka personību, skolotāja skolēniem izdala izdrukas ar Zēgnera dzejoli “Mēs esam izlepusi paaudze” (Satori 2016: 22 – 25). Tad skolotāja aicina sekot līdz tekstam lapā, klausoties paša autora dzejoļa video lasījumu (Satori.lv 2016).

Pēc dzejoļa noklausīšanās diplomande skolēnos novēro pārdomas un interesi. Lūdzot dalīties savās pārdomās par dzejoli, skolēni labprāt dalās un saka, ka dzejolis spēcīgi rezonē ar viņu paaudzes problēmām un ikdienas darbībām. Skolotāja novēro patiesu interesi jauniešu acīs.

Izmantojot skolēnu aizkustinājumu un interesi, skolotāja piedāvā radošo uzdevumu. Turpmākajās 20 minūtēs skolēniem jāturpina dzejolī aizsāktā doma, it kā turpinot dzejoli ar savām pārdomām par “mūsdienu izlepušo paaudzi”. Skolēni ar aizrautību raksta, dažiem izdodas uzrakstīt tikai četras rindas, bet daži uzraksta garas pārdomas. Skolotāja ar šo uzdevumu lūdz dalīties pēc izvēles, neuzspiežot atklāt skaļi savas pārdomas, ja to šajā brīdī nepavisam negribas. Tad skolotāja piedāvā iespēju stundas beigās kladi nodot, lai skolotāja varētu novērtēt veikumu.

Tālākajā dubultstundas daļā skolēni tiek aicināt pārdomāt jaunrades, iedvesmas un radošuma jēdzienus.

Grupu darbs: grupas tiek sadalītas pēc nejaušības principa, izmantojot lozes. Katrai grupai tiek iedota krāsaina A4 lapa un jāizlozē kāda no trim lozēm, ko sagatavojuši skolotāja. Lozēs paslēpušies trīs jēdzieni – “jaunrade”, “radošums”, “iedvesma”. Skolēniem tiek dotas 8 minūtes uzdevuma izpildei. Drīkst lietot arī interneta resursus mobilajos tālruņos. Pēc 8 minūtēm skolotāja aicina prezentēt definīciju skaidrojumus.

Pirmā grupa, kas ir gatava izteikties, runā par radošumu (grupu darbus skatīt 9.4. pielikumā). 1. grupa iepazīstina ar atrasto *radošuma* definīciju, kas atrasta tezaurs.lv. Skolēnu darbā redzama atsauce, no kuras vārdnīcas ņemts skaidrojums. Tad grupa stāsta, ar ko viņiem asociējas šis termins, minot tādus vārdus, kā krāsains, plaša iztēle, domā ārpus rāmjiem, nereāls un brīvs. Ilustrācijā skolēni uzzīmējuši visdažādākos domu lidojumus – aktīvu cilvēku, spīguļus, putnu, kas izlido no būra, nāru, taureni, otu un visbeidzot smadzenes, kurās dīgst četri jaunu ideju asni. Prezentējot skolēni piebilst, ka radošumam nav robežu un atbilstoši darbam veltītajam laikam varētu ilustrēt to bezgalīgi, bet šīs bijušas pirmās asociācijas, kas grupai bijušas gan no savas izpratnes, gan izlasītās definīcijas.

Skolotāja, izmantojot *3P metodi*, paslavē skolēnus par veiksmīgu un labi uztveramu darbu. Skolotāja jautā, cik, viņuprāt, nozīmīgs radošums ir ikviena cilvēka ikdienā. Viena no grupas dalībniecēm atbild, ka ļoti nozīmīgs ikvienam, jo radošums ļauj improvizēt un palīdz izkļūt no sarežģītām vai grūtām situācijām. Skolotāja jautā, vai kāds no grupas biedriem vēlas kaut ko piebilst, bet atsaucības nav. Tad skolotāja saka: “Paldies!”. Un papildina, ka radošums tiešām ir neatņemama ikdienas daļa un, attīstoties informācijas un resursu pieejamībai, kļūst aizvien nepieciešamāks arī darba vidē.

Otrā grupa prezentē jēdziena *jaunrade* skaidrojumu. Grupa prezentē, piedāvājot dažādus termina skaidrojumus no dažādām vārdnīcām un interneta vietnēm. Grupa aktualizē arī jēdziena tulkojumu krievu, angļu un vācu valodā. Visi vārdi tiek izrunāti, atbilstoši kuru otro svešvalodu skolēni apgūst. Šī grupa nav izmantojusi konkrētas ilustrācijas, tāpēc skolotāja, izmantojot *3P metodi*, skolēnus paslavē par lielisku darbu ar internetā pieejamām vārdnīcām (tezaurs.lv, vardnica.lv), pajautā, kā viņi iztēlotos šī jēdziena vizualizāciju. Viens grupas dalībnieks atbild, ka

šim jēdzienam atbilstu gan rakstnieks, gan amatnieks, gan izgudrotājs. Skolotāja precizē, ka skolēniem ir izveidojies pareizs priekšstats un šis jēdziens patiešām ir ļoti vispusīgs.

Trešā grupa prezentē jēdziena *iedvesma* skaidrojumu, apskatot skaidrojumus dažādās vārdnīcās, apkopojot sinonīmus un minot savus piemērus. Skolēni, pēc savām domām, iedvesmu apraksta kā domas vai darbības ietekmēšanu. Skolotāja pēc *3P metodes* paslavē skolēnus, par terminu un svešvārdu un latviešu literārās valodas vārdnīcu skaidrojumu izmantojumu, bet lūdz precizēt, kāpēc tieši tāds viedoklis, ka iedvesma ir ietekmēšana. Papildinot skolēnu viedokli, skolotāja mērķtiecīgi virza viedokli skaidrojumu virzienā un kopā tiek apstiprināts, ka iedvesma tomēr nav domas ietekmēšana, bet gan galvenā uzmanība termina izpratnē tiek pievērsta vārdnīcu skaidrojumiem.

Refleksija:

Skolotāja aicina pārdomāt, vai ir kas tāds, kas raisījis viedokļa maiņu par jaunā rakstnieka iespējamajām rakstura īpašībām, publisko tēlu. Aicina dalīties ar konkrētiem piemēriem. Šoreiz skolotāja lūdz izteikties visiem skolēniem pēc kārtas, lūdzot neatkārtoties.

Vērtēšana: dubultstundas beigās skolotāja ievāc skolēnu klades un aprakstoši vērtē skolēnu individuālo veikumu, rakstot dzejoļa turpinājumu.

Secinājumi par dubultstundas norisi: diplomande novērtē savu izvēli šī temata apguvei izmantot dubultstundu, jo tādējādi skolēniem bija gana laika pārdomām, jautājumu uzdošanai un jauno un piemirsto jēdzienu un definīciju precizēšanai. Diplomande ir gandarīta, ka izvēlēta jaunā rakstnieka personība un dzejolis spējis aizkustināt jauniešus un skolēni bija ieinteresēti līdzdarboties. Tāpat diplomande grupu darbu ar terminu skaidrojumiem vērtē kā izdevušos, jo skolēni lieliski izmantoja pieejamos interneta resursus un prata plānot darbu grupā kā arī iekļauties darbam atvēlētajā laikā.

4.mācību stunda.

Temats – Jaunrades procesa izpratne. Radošuma attīstīšanas vingrinājumi.

Sasniedzamais rezultāts – Secina, kas vajadzīgs, lai radītu. Raksta savu jaunrades darbu, izmantojot uz metamā kauliņa uzņemto simbolu kā iedvesmas avotu.

Jēdzieni – jaunrades process, simbols.

Ierosināšana: skolotāja aktualizē, ka pagājušajā dubultstundā iepazināties ar jauno rakstnieku un vienu no viņa dzejoļiem. Skolotāja aicina skolēnus uz *prāta vētru*, lai pārdomātu, kas nepieciešams rakstniekam, lai radītu pirmo vai jau kārtējo jaunrades darbu, kas papildinātu viņa daiļradi. Skolotāja uz tāfeles piefiksē skolēnu atbildes.

Apjēgšana: Skolotāja uz interaktīvās tāfeles demonstrē video interviju ar pieredzes bagātu amerikāņu dzejnieku Edvardu Hiršu (Satori.lv 2013). Intervija ir angļu valodā ar latviešu valodas subtitriem un skolēni labprāt uztver informāciju angļu valodā un apgūst citas tautības dzejnieka pieredzi. Lai klausīšanās būtu efektīvāka, skolotāja lūdz skolēnus literatūras pierakstu kladē pierakstīt svarīgākos faktus, atslēgas vārdus no dzejnieka teiktā.

Pēc intervijas fragmentu noklausīšanās skolotāja aicina dalīties ar savām pārdomām, svarīgākajiem faktiem, ko skolēniem izdevies piefiksēt savās pierakstu kladēs.

Skolniece dalās ar saviem pierakstiem par īsajām dzejas formām. Hiršs intervijā dalās, ka šobrīd sociālajā tīklā *twitter* varam redzēt daudzus īsas dzejas mēģinājumus, bet viņš tur nav redzējis izcilu dzeju, lai gan īsajam apjomam nevajadzētu būt traucēklim, jo japāņu haikās ir tikai 17 zilbes. Skolniece stāsta, ka atceras haikas no pamatskolas literatūras stundām. Citi skolēni neatceras, tāpēc tiek aktualizēts haikas uzbūves princips.

Cits skolēns piefiksējis dzejnieka teikto, ka, lai gan dzeja, pateicoties interneta laikmetam ir kļuvusi vieglāk pieejama, tas nav nācis tai par labu, jo internets neveicina koncentrēšanos un uzmanību, kas savukārt traucē uztvert dzejas nianses un autora domu, jo mēs to lasām “garām ejot”.

Pēc intervijas fragmentu noklausīšanās un radušos domu apmaiņas skolēniem ir iespēja izmēģināt savus spēkus īsas dzejas rakstīšanā, izmantojot skolotājas piedāvātos stāstu kauliņus (storycubes.com) kā iedvesmas avotu.

Skolotāja katram skolēnam izsniedz vienu kauliņu, uz kura visām skaldnēm attēlots kāds simbols vai lieta. Iedvesmojoties no nejauši uzņemta attēla, skolēniem jāuzraksta dzejolis. Uzmestajam simbolam nav jābūt nosauktam, tas var radīt pārdomas un asociācijas.

- Skolniece ar stāstu kauliņiem izlozēja saules simbolu un uzrakstīja:
“gaisma mūsu laimē veda, siltiem saules stariem sedza
pavasārī gaismā aust, svaigas domas prātos lej
it ne šaubu ēnas vairs, gaismā domas skaidras viz
es ar tīru, gaišu sirdi došos saules starus smelt”.

Kad jaunradei atvēlētais laiks pagājis, skolotāja aicina savu darbu nolasīt sola biedram. Sola biedrs pēc *3P metodes* – paslavē, pajautā un papildina. Kad abi pāra dalībnieki dalījušies ar saviem darbiem, tiek dots mirklis kādu labojumu veikšanai un pārīm jāizvēlas viens no darbiem, ko prezentēs visai klasei.

Klase uzklausa radošo darbu prezentācijas.

Refleksija: skolēni pārdomā, cik viegls vai tieši pretēji sarežģīts ir jaunrades process katram no viņiem. Kā šie vingrinājumi attīstījuši spēju ātrāk formulēt savas domas un idejas. Skolotāja aicina ar savām pārdomām dalīties ikvienam.

Secinājumi par stundas norisi: par stundas veiksmes daļu diplomande uzskata skolēnu vērtēšanu pēc *3P metodes*, kad pārī viens skolēns sniedz atgriezenisko saiti otram. Skolēniem ļoti patika šis modelis, lai gan bija dažī pāri, kas abi vēlējās lasīt savu radošo darbu, bet citā pārī neviens, bet kopumā stundu vērtēju kā izdevušos.

5.mācību stunda.

Temats – Literārā un argumentētā eseja.

Sasniedzamais rezultāts – iepazīst esejas žanru literatūrā, tā aizsācēju Mišelu de Monteņu. Atšķir argumentēto un literāro eseju.

Jēdzieni – argumentētā eseja, literārā eseja, Montēns.

Stundas norise.

Ierosināšana: prāta vētra, aktualizējot skolēnu šī brīža zināšanas par to, kas ir eseja, vai esejas iedalās vairākos veidos, kur skolēni raksta un izmanto esejas.

Skolotājas ievadvārdi par divu veidu esejām: argumentētās esejas, ko skolēni kā mācību darba sastāvdaļu raksta dažādos mācību priekšmetos un literāro eseju, ko skolēni apgūst literatūras stundās.

Apjēgšana: skolēni pēc nejausības principa tiek sadalīti pāros. Katrs pārī saņem izdales materiālu ar *esejas* termina skaidrojumiem. Skolēniem pāros uz izdales A5 lapām, balstoties uz saņemto definīciju sniegtās informācijas, jāuzraksta argumentētās un literārās esejas pazīmes. Skolēni tiek aicināti pierakstus veikt *Venna diagrammā*, tādējādi vidus iedaļā norādīt arī tās pazīmes, kas ir kopīgas gan literārajai, gan argumentētajai esejai.

Pāru darbā atrastās pazīmes tiek apkopotas un skolotāja uz tāfeles veido pazīmju kopumu. Katra grupa izsaka savu viedokli un *diskusijas* ceļā skolēni gūst pilnīgu izpratni par esejas žanru literatūrā.

Tālāk seko skolotājas stāstījums par Mišelu de Monteņu, kura laikā skolotāja dod laiku, lai no svarīgākajiem dzirdētajiem faktiem skolēni veidotu individuālas *domu kartes*. Skolēniem šis uzdevums patīk, jo nav noteikts, cik vizuālai tai ir jābūt. Skolēni, kas nevēlas to veidot krāsainu, nav spiesti to darīt, bet tie, kam vizuālā atmiņa palīdz labāk uztvert informāciju, var veidot to, cik vien vizuālu vēlas. (Skolēni jau iepriekš izmantojuši domu kartes metodiku, tāpēc pilns metodes izklāsts nav nepieciešams).

Skolēni tiek iepazīstināti ar diplomdarba teorētiskajā daļā apkopoto informāciju par esejām un to aizsācēju Mišelu de Monteņu.

Refleksija: skolotāja lūdz skolēniem nosaukt vienu faktu par literāro eseju, vienu par argumentēto un vienu faktu par Monteņu. Fakti nedrīkst atkārtoties ar klasesbiedru jau minētajiem faktiem.

Secinājumi par stundas norisi: *domu kartes* veidošanas process ļauj radošā un atraktīvā veidā piefiksēt informāciju par personību. Skolēnu ieradums, ka daudz skolotāju informāciju stāsta, kā arī salīdzinoši nelielais skolēnu skaits klasē ļauj veidot ļoti patīkamu dialogu ar skolēniem. Pēc diplomandes novērojumiem klase ir ļoti atsaucīga dialoga veidošanas procesā un ļoti viegli notur uzmanību.

6.mācību stunda.

Temats – Mišela de Monteņa esejas izpratne.

Sasniedzamais rezultāts – iepazīst Mišela de Monteņa eseju “Ar dažādiem līdzekļiem var nonākt pie līdzīga mērķa”.

Jēdzieni – Monteņš, eseja.

Stundas norise

Ierosināšana: skolotāja aicina skolēnus atcerēties faktus par Mišela de Monteņa kā esejas žanra aizsācēja dzīvi, neieskatoties iepriekšējā stundā veidotajās domu kartēs. Kad skolēni nosaukuši visu, ko atceras no galvas, tad tiek aicināti sameklēt veidotās *domu kartes*.

Apjēgšana: skolēni lasa Mišela de Monteņa eseju “Ar dažādiem līdzekļiem var nonākt pie līdzīga mērķa” (Monteņš 1981). Daļu esejas skolēni pa kārtai lasa skaļi, lai aktualizētu skaļo lasīšanu, kas vecākajās klasēs jau kļuvusi par ļoti reti izmantotu metodi. Laika taupīšanas dēļ, otru esejas pusi skolēni lasa paši.

Tā kā skolotāja pēc esejas izlasīšanas skolēnu acīs redz neizpratni, tad skolotājas mērķtiecīgi vadītā sarunā tiek pārrunāts esejas sižets.

Atbilstoši iepriekšējā mācību stundā formulētajām literārās esejas pazīmēm skolēniem savās literatūras pierakstu kladēs jāuzraksta divas esejas žanra pazīmes, ko var saskatīt šajā Mišela de Monteņa esejā. Pēc pazīmes nosaukšanas tā jāpamato ar piemēru no teksta.

Nākamais skolēnu uzdevums ir formulēt vienu atziņu, kas iegūta pēc esejas izlasīšanas. Izvēlēto atziņu papildināt ar pārdomātu viedokli, atbilstoši iepriekš apgūtajiem viedokļa rakstīšanas principiem. Viedokļa apjoms 70 – 90 v. (Uzdevumu ideja aizgūta no Skola2030 izstrādātā materiāla “Uzdevumi esejas žanra izpratnei²”).

Vērtēšana: vērtēšanas kritēriji (skatīt pielikumu 9.5.).

Skolotāja pēc pārrunām ar klases latviešu valodas un literatūras skolotāju secina, ka attālināto mācību laikā viedokļa rakstīšana ir guvusi manāmu pārsvaru pār argumentēto eseju, jo aizvien vairāk darbos (arī eksāmenā skolēniem argumentētās esejas vietā bija jāraksta paplašinātais viedoklis) dominē īsāka formāta uzdevumi, tāpēc skolēniem tiek dota iespēja viedokli pabeigt mājās un atnest uz nākamo literatūras stundu, lai tas tiktu novērtēts 10 baļļu skalā.

Refleksija: skolotāja lūdz uz līmlapiņas uzrakstīt vienu domu graudu no Mišela de Monteņa pirms vairākiem gadsimtiem rakstītās esejas, kas ir tikpat aktuāls arī mūsdienās. Stundas beigās līmlapiņa jāuzlīmē uz skolotājas galda, uz tās norādot arī savu vārdu.

Secinājumi par stundas norisi: skolēni pieraduši rakstīt viedokli. Skolēnu literatūras pierakstu kladēs ir ielīmētas viņu latviešu valodas un literatūras skolotājas sagatavotas atgādnēs par viedokļa rakstīšanu, ko skolēni labprāt izmanto. Aizvien vairāk mācību priekšmetos argumentēto eseju izkonkurē viedoklis. Tādējādi skolēni viedokli raksta, aktualizējot iepriekšējo pieredzi un to papildinot.

² Skola 2030. Literatūra I. Pamatkurss. Renesanse literatūrā. Uzdevumi esejas žanra izpratnei. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/3161> Skatīts: 02.03.22.

7.mācību stunda.

Temats – latviešu esejistu un slavenākā latviešu esejiste Zenta Mauriņa.

Sasniedzamais rezultāts – iepazīst Zentas Mauriņas personību un gūst ieskatu citu latviešu esejistu daiļradē.

Jēdzieni – esejisti, daiļrade.

Stundas norise

Ierosināšana: apkopojot skolēnu jau esošās zināšanas skolēni veic *akrostiha* vingrinājumu vārdam *eseja*. Katrā rindā raksta kādu esejas žanru raksturojošu faktu vai īpašību.

Skolēnu mazā skaita dēļ skolotāja ļauj ikvienam nolasīt savu darbu, tādējādi vēlreiz nostiprinot zināšanas par esejas žanru.

Apjēgšana: skolotājas prezentācija/ stāstījums par latviešu esejistiem. Imanta Ziedoņa “Epifāniju” aktualizēšana, Zentas Mauriņas biogrāfijas iepazīšana, pārdomājot kā viņas dzīves izaicinājumi veidojuši viņas personību un vēlmi tiekties pēc atzinības un sasniegumiem. Paralēli skolotājas stāstījumam skolēni literatūras pierakstu kladē veic konspektu pierakstot svarīgākos Zentas Mauriņas dzīves notikumus, nozīmīgus atslēgas vārdus.

Ar skolēniem ļoti rezonē Zentas Mauriņas apņēmība un grūtais ceļš uz izglītību, esot ratiņkrēslā. Skolēnus tas iedvesmo, jo mācoties mazpilsētā ikviena izglītības vēlme saistās ar ceļu uz lielpilsētu.

Refleksija: atceroties skolotājas stāstījumu katram skolēnam jānosauc viena lieta, kā eseju rakstīšana ietekmēja Zentas Mauriņas dzīvi. Ko tas deva viņai un sabiedrībai kopumā?

Secinājumi par stundas norisi: diplomande bija patiesi pārsteigta, ka līdz šai stundai neviens no klases skolēniem nezināja un nebija pazīstams ar Zentas Mauriņas personību un daiļradi (ļoti iespējams, ka šī sadaļa aizmirsta, jo Zenta Mauriņa tiek minēta arī pamatskolas literatūras stundās). Skolēniem bija jaunums arī viņas akadēmiskais ceļš ārpus Latvijas robežām, kas ļoti iedvesmoja skolēnus, ņemot vērā daudzos šķēršļus, kas viņas karjeras ceļu nepadarīja vieglāku.

8.mācību stunda.

Temats – vērtības. Z. Mauriņas eseja “Liepu lapu laipa”.

Sasniedzamais rezultāts – iepazīstas ar Zentas Mauriņas daiļradi, analizējot eseju “Liepu lapu laipa”.

Jēdzieni – vērtības, eseja, Mauriņa.

Stundas norise.

Ierosināšana: skolotāja katram skolēnam uz galda uzlīmējusi mazu līmlapiņu. Stundas sākumā skolotāja lūdz uz tās uzrakstīt skolēnam svarīgāko vērtību (īpašību) līdzcilvēkos. Uz līmlapiņas nav jāraksta vārds, bet tā jāaiznes un jāuzlīmē uz skolotājas galda.

Skolotāja jautā, vai bija viegli izdomāt un uzrakstīt tikai vienu īpašību? Skolēns atbild, ka jā, jo šobrīd viņa dzīvē vissvarīgākais esot draugi, tāpēc svarīgākā īpašība un vērtība esot draudzīgums. Kāda skolniece turpretī saka, ka uzrakstīt vienu vērtību bijis ļoti sarežģīti, jo viņai svarīgo vērtību grūti noformulēt vienā vārdā – spēja uzklaut un atbalstīt, kad nepieciešams.

Apjēgšana: skolēni lasa Zentas Mauriņas eseju “Liepu lapu laipa” (Mauriņa 2006). Otro reizi lasot eseju, tekstā pasvītro, viņuprāt, vērtīgas atziņas/ citātus.

Kad skolēni pasvītrotuši sev personīgi svarīgas atziņas no teksta, tie tiek sadalīti pāros pēc nejaušības principa, velkot lozes. Pāru darbā skolēni uz skolotājas iedotas krāsainas A4 lapas izraksta vienu citātu, kam piekrīt abi pāra dalībnieki.

Kad citāts uzrakstīts, lapai otrā pusē skolēni pāru darbā veic teksta analīzi, nosakot teksta galveno domu, teksta valodu (un to raksturojošās pazīmes), teksta mērķi un aktualitāti.

Vērtēšana – pašvērtējums, atbilstoši skolotājas piedāvātajiem snieguma līmeņu aprakstiem (skatīt pielikumu 9.6.)

Refleksija: stundas beigās skolēni dalās ar citātu no esejas un komentē, kāpēc tieši šis fragments, viņuprāt, ir nozīmīgs un izceļams.

Secinājumi par stundas norisi: lai arī stundas sākumā skolēni ir nedaudz kautrīgi atklāt sev svarīgas vērtības, ļoti drīz teju visi (izņemot vienu meiteni) ir gatavi diskutēt par viņiem svarīgo vērtību. Diplomande jau stundas sākumā aktualizē, ka katram var būt cita nozīmīgākā vērtība un tas ir pilnīgi normāli. Diskusijas mērķis ir paskaidrot iemeslus, ne pārlicināt klasesbiedrus, kura vērtība būtu nozīmīgāka. Kopumā diplomande stundu vērtē kā ļoti veiksmīgu un sadarbību ar skolēniem kā ļoti atklātu un dziļu. Skolēni labprāt diskutē un pamato sev svarīgas vērtības (arī tikumus).

9.un 10. mācību stunda.

Dubultstunda.

Temats – savas esejas jaunrade, atbilstoši sev nozīmīgai vērtībai.

Sasniedzamais rezultāts – raksta literāro eseju par sev nozīmīgu vērtību.

Jēdzieni – eseja, vērtība.

Stundas norise.

Ierosināšana: skolēni vēlreiz ar skolotāju pārrunā literārās esejas mērķi un pazīmes. Pārdomā, kāpēc izvēlēta vērtība viņiem ir nozīmīga. Pārdomā, ko ar eseju vēlas pateikt un kāds ir tās rakstīšanas mērķis.

Apjēgšana: skolēni raksta savas literārās esejas plānu un domā iespējamo esejas virsrakstu. Eseja tiek veltīta kādai skolēnam nozīmīgai vērtībai.

Tad skolēni veic izvēli, vai uzreiz pēc plāna uzrakstīšanas sāk rakstīt jaunrades darbu vai iepriekš tekstu veido uzmetumā jeb melnrakstā. Skolēniem esejas radošās rakstīšanas procesam atvēlētas divas mācību stundas pēc kārtas.

Skolēniem pieejami diplomandes izstrādāti vērtēšanas kritēriji (skatīt pielikumu 9.7.) Darbam nav noteikts konkrēts apjoms vai vārdu skaits.

Refleksija: skolotāja aicina vēlreiz ieskatīties vērtēšanas kritērijos un pašiem sevi novērtēt, zem esejas uzrakstot pašvērtējumu atbilstoši skolotājas piedāvātajiem vērtēšanas kritērijiem.

Secinājumi par dubultstundas norisi: šajā stundā galvenais darbs ir skolēniem. Skolotāja savas zināšanas par tēmu ir nodevusi un šobrīd atliek paļauties uz skolēnu radošo procesu.

6. Pētījuma analīze un izvērtējums

Diplomande veica pētījumu XX Vidzemes mazpilsētas vidusskolas 10. klasē. Diplomande izvirzīja šādu problēmu: kā pilnveidot kursa “Literatūra I” tēmas “Renesanse literatūrā” mācību procesu, lai veicinātu jaunrades spēju attīstību dzejas un esejas žanra apgūvē 10. klasē, kas veicinātu skolēnu ieinteresētību rakstniecībā un literārajā jaunradē. Pētījuma mērķis bija: izveidot tematisko plānojumu jaunrades spēju attīstīšanai tematā “Jaunrades spēju attīstīšana dzejas un literārās esejas apgūvē” un pārbaudīt to praksē. Metodiskais variants tika aprobēts 10 mācību stundās.

Veicinot jaunrades attīstīšanu, apgūstot tēmas “Renesanses literatūrā” tematu “Jaunrades spēju attīstīšana dzejas un literārās esejas apgūvē” diplomande izstrādāja metodisko variantu, tajā iekļaujot dažādās mācību metodes un metodiskos paņēmienus jaunrades attīstīšanai un mācību programmas paraugā definētā temata apguvei, attīstot gan skolēnu prasmes viedokļa un esejas rakstīšanā, gan informācijas apstrādē un konspektēšanā, teksta analīzē un kritiskās domāšanas attīstīšanā.

Darba autore pedagoģiskās izmēģinājumdarbības laikā cieši sadarbojās ar XX vidusskolas mentoru un pielāgoja metodisko variantu konkrētās klases specifikai. Nelielais skolēnu skaits klasē metodiskā varianta aprobācijā ļāva pievērst pastiprinātu uzmanību ikvienam skolēnam, kā arī mācību stundu laikā pietika laiks, lai uzklautu visus, kas savus darbus vēlējās lasīt skaļi un ar tiem iepazīstināt arī klasesbiedrus, kā arī veicināja veiksmīgu diskusiju attīstību.

Veiksmīgākai mācību procesa apguvei diplomande konsultējās ar klases latviešu valodas skolotāju, apzinot, ko skolēni jau ir apguvuši, bet kas jāmacās no jauna. Stundu ierosināšanas fāzī diplomande izmantoja, lai aktualizētu skolēnu iepriekšējās zināšanas un aktualizētu stundā apgūstamo sasniedzamo rezultātu.

Darba autores mērķis – jaunrades attīstīšana – tika sasniegts. Skolēni, metodiskā varianta aprobācijas ietvaros, apguva dažādas tehnikas, kas veicināja ātru un brīvu domu plūdumu jauna teksta radīšanā.

Pedagoģiskās izmēģinājumdarbības beigās diplomande lūdza skolēnus sniegt atgriezenisko saiti par sadarbību ar diplomandi. Skolēni rakstīja, ka:

- “Man patika iespēja uzdot jautājumus un diskutēt par jautājumiem, kuriem nav vienas pareizās atbildes”;

- “Labprāt arī turpmāk iepazītos ar jauno dzejnieku darbiem, jo mani ļoti uzrunāja dzejolis par mūsdienu paaudzi”;
- “Ļoti patika, ka jaunā skolotāja nespieda lasīt savu darbu skaļi, ja tajā brīdī to ļoti negribēju”.

Pedagoģiskās izmēģinājumdarbības beigās diplomande pārrunāja prakses gaitu ar vidusskolas mentoru. Tika secināts, ka dažāda un daudzveidīga mācību procesa nodrošināšana veicina skolotāju izaugsmi. Diplomande vēlas atzīmēt, ka prakses gaitā saskaras arī ar izaicinošiem brīžiem, jo gan klases latviešu valodas un literatūras skolotāja, gan diplomande iepriekš nebija strādājušas vidusskolā pēc jaunā mācību standarta atbilstoši Skola2030 izveidotajai parauga programmai.

Kopumā diplomande par savu veiksmes faktoru uzskata gatavību mācīties un pilnveidoties, lai jaunās skolotājas gatavotās un vadītās stundas būtu aizvien vērtīgākas un veiksmīgākas.

Kopumā, izvērtējot pedagoģiskās izmēģinājumdarbības gaitu, var secināt, ka diplomandai ir izdevies sasniegt uzstādīto mērķi. Skolēni ir sasnieguši sasniedzamos rezultātus un vienlaicīgi parauga programmas temata “esejas” apguvei ir pilnveidojuši savas jaunrades spējas.

7. Secinājumi

1. Literatūra kā mācību priekšmets sniedz iespēju skolēnam paplašināt savas zināšanas un iegūt citu dzīves piemēros balstītu pieredzi, vienlaicīgi paplašinot savu leksiku un spēju izteikties krāšņāk un bagātīgāk.

2. Radošums kā spēja veidot jaunradi un radīt jaunas vērtības ir grūti vērtējams aspekts skolas mācību procesā, bet aizvien pieprasītāks darba tirgū, tāpēc skolēnu radošuma attīstīšana ir viens no mūsdienu izglītības mērķiem. Literatūras mācību specifika ļauj skolotājam, izmantojot radošumu attīstošus metodiskos paņēmienus, atraisīt skolēnu iztēli un spēju improvizēt.

3. Renesanse kā laikmets veicināja visu jomu atdzimšanu. Kultūra renesanses laikā plauka un veidoja pamatu cilvēka atzīšanai par svarīgu panākumu daļu. Pilnasinība un attīstība visdažādākajās jomās kļuva par cilvēku ikdienas sastāvdaļu.

4. Renesanses laikā strauji attīstījās izglītības kvalitāte, strauji izplatoties rakstītprasmei un lasītprasmei. Jaunrade attīstījās gan kultūras, gan izgudrojumu jomās.

5. Esejas žanrs skolēniem ir plašāk pazīstams argumentētās esejas kontekstā, bet skolēni tiek iepazīstināti ar literārās esejas žanra pazīmēm un vietu literatūras klasifikācijā. Lai gan nav viena precīza esejas žanra apraksta, par tā pamatlicēju tiek uzskatīts Mišels de Monteņs.

6. Esejas žanra aizsākumi meklējami 17. gadsimta Francijā, kad attīstījās īsi literatūras darbi. Šie īsā apjoma darbu autori tika dēvēti par aforisma rakstniekiem, jo viņi savu literāro domu lasītājam pasniedza pēc iespējas koncentrētāku, bet nepazaudēja domas dziļumu.

7. Mišels de Monteņs pārdomā vientulības, sevis iepazīšanas, draudzības, antīkās kultūras, savstarpējo attiecību un cilvēka būtības problemātiku savās esejās, tās rakstot no "Es" skatu punkta. Aktuālas problēmas nereti tikušas aplūkotas zemtekstā.

8. Latviešu literatūrā esejas žanru pārstāv Zenta Mauriņa, Imants Ziedonis, Konstantīns Raudive, Rihards Rudzītis, Pāvils Rozītis un citi. Zenta Mauriņa veltījusi eseju arī esejas žanra aizsācējam un izteikusies, ka iedvesmojusies no esejista Monteņa.

9. Skolas programmā skolēni iepazīst gan literāro, gan argumentēto eseju. Argumentētā eseja izsenis ir viena no gala pārbaudījuma daļām. Arī pēc jaunā mācību standarta, beidzot latviešu valodas kursu optimālajā līmenī, skolēniem eksāmena laikā jāraksta eseja.

10. Metodiskais variants veidots, lai skolēni paralēli "Literatūra I" mācību parauga programmai attīstītu caurviju prasmi, attīstot jaunradi un radošo domāšanu literatūras mācību priekšmetā.

11. Diplomande secina, ka pedagoģiskajā izmēģinājumdarbībā izmantotie metodiskie paņēmieni un mācību metodes ļauj skolēniem attīstīt savu jaunrades un radošuma potenciālu.

12. Diplomande uzskata, ka izstrādāto metodisko variantu var izmantot esejas žanra apgūvē, vienlaicīgi vēršot uzmanību uz jaunrades tapšanas procesu un metodēm, kā attīstīt ikviena skolēna radošo potenciālu.

8. Izmantotā literatūra un avoti

1. Alijevs, R. (2005). *Izglītības filosofija. 21. gadsimts*. 146. – 147.lpp.
2. Artamonovs, S., Graždanska, Z., Samarins, R. *Ārzemju literatūras vēsture. XVII un XVIII gadsimts*. Zvaigzne, 1971. 91.– 92.lpp
3. Auziņa, I. (2006) Ievadam. Zenta Mauriņa. *Esejas*. Rīga: Zvaigzne ABC. 3. – 4. lpp.
4. Bakingems, V., Bērnems, D., Hills, K. u.c. (2021). *Filozofija*. Rīga: Zvaigzne ABC. 100.lpp.
5. Bebre, R. (1997) Kreativitāte un skolēna personība. Rīga: ž. *Skolotājs* Nr 1.34. – 37.lpp.
6. Birkerts, P. (1922). *Daiļradīšanas psiholoģija I daļa* Rīga: Kultūras balss. 22.lpp.
7. Birkerts, P. (1925). *Daiļradīšanas psiholoģija II daļa*. Rīga: Kultūras balss.
8. Blūma, D., Gorkins, N. (2003). *Pasaules kultūras vēsture*. Rīga: Pētergailis. 91. – 94.lpp.
9. Ceplītis, L. (1973). *Latviešu literārās valodas vārdnīca 2. sējums B – F*. Rīga: Zinātne. 509.lpp.
10. Cielava, S. (2001). *Vispārīgā mākslas vēsture III*. Rīga: Zvaigzne. 111.lpp.
11. Cook J. W., (2006). *Encyclopedia of Renaissance Literature*. United States of America: Facts On File. 378. – 380. lpp.
12. Ezera, R., (1984) *Pati ar savu vēju. Nodevība*. Rīga: Liesma. 166.lpp.
13. Fišers, R. *Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: Raka, 2005. 57.lpp.
14. Geidžs, N., Berliners, D. *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC. 1999: 392.lpp.
15. Kerija, T. (2021) *Ko domā mans pusaudzis?* Rīga: Zvaigzne ABC. 23.lpp.
16. Kraģis, I. (2019). *Radošums un kritiskā domāšana*. Rīga: Mansards. 8-11, 23–28 lpp.
17. Makdonalda, F., Meisons E. (2008). *Pasaules kultūra*. 195.lpp.
18. Mauriņa, Z. (2006). *Esejas*. Rīga: Zvaigzne ABC. 39. – 57. lpp.
19. Monteņs, M. (1981) *Esejas. Fragmenti no I sējuma*. Rīga: Zvaigzne
20. Namsone, D., Oliņa Z. (2018) *Kā vērtē kompleksu sasniegumu. Mācīšanās lietpratībai*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 66. – 92. lpp.
21. Nelke, M. (2003). *Kreativitātes metodes radošo spēju attīstīšanai*. 8. – 9.lpp.
22. Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: RaKa. 39. – 40. lpp.
23. Rubenis, A. (1995). *Dzīve un kultūra Eiropā renesanses un reformācijas laikmetā*. 25. – 27. lpp.

24. Roņe, L. (2011). *Kreativitātes jēdziens. Iztēles psiholoģija*. Rīga: RPIVA. 11.lpp.
25. Rudzītis, J. (2000) *Literatūras mācības skolā*. Rīga: RaKa. 121. lpp.
26. Rudzītis, J. (1997) *Vērtīborientējoši uzdevumi literatūras apguvei*. Rīga: RaKa. 4.lpp.
27. Safons, K. R., (2009) *Vēja ēna*. Rīga : Zvaigzne ABC, 526.lpp
28. Satori (2016). Satori, Nr. 1 Plūdi. Grāmatžurnāls. Rīga: Ascendum. 22. – 25.lpp
29. Sirmā, D. (2012). *Kailsals* Rīga: Pētergailis.
30. Sirmā, D. (2014). *Iekšpagalms*. Rīga: Pētergailis.
31. Sirmā, D. (2017). *Dievaines*. Rīga: Pētergailis.
32. Skujiņa u.c. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC. 78, 143.lpp.
33. Smilkčiņa, B. (1999). Jauni centieni sabiedriskajā dzīvē un rakstniecībā (1920–1940). *Latviešu literatūras vēsture 2. sējums*. Rīga: Zvaigzne ABC. 19.lpp.
34. Svence, G. *Attīstības psiholoģija*. R.: Zvaigzne ABC, 1999, 137. – 138. lpp
35. Valeinis, V. *Ievads literatūrzinātnē*. R.: Zvaigzne, ABC, 2007. 168. – 169. lpp.
36. Veisbergs A. *Jaunā latviešu-angļu vārdnīca*. Rīga, Zvaigzne ABC, 2005. 206.lpp.
37. Zariņš, V. (1981) Mišels Monteņs (1533–1592) un viņa laikmets. *Esejas. Fragmenti no I sējuma*. Rīga: Zvaigzne. 14. – 18.lpp
38. Zariņš, V. (1982) M. Monteņa sabiedriski politiskie uzskati. *Esejas. Fragmenti no I un II sējuma*. Rīga: Zvaigzne. 5. – 10.lpp
39. Zariņš, V. (1984) M. Monteņa uzskati par zināšanām un zinātni. *Esejas. Fragmenti no I un II sējuma*. Rīga: Zvaigzne. 5. – 27.lpp.
40. Ziedonis, I. (2019). *Epifānijas*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Elektroniskie resursi:

41. Skola2030. *Latviešu valoda optimālajā mācību satura apguves līmenī Valsts pārbaudes darba paraugs*. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/9329> (Skatīts 02.09.22.)
42. Hačatrijana L., Mazpane, I. (2018) *Kā attīstīt caurviju prasmes? Metodiskais līdzeklis skolotājiem Skola 2030*. 11.lpp. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/6285> (Skatīts 12.08.22.)

43. Henning J. E. (2008). *The art of Discussion-based Teaching*. –New York: Routledge. Pieejams: [\(PDF\) The art of discussion-based teaching: Opening up conversation in the classroom \(researchgate.net\)](#) (Skatīts 05.09.22.)
44. Izglītības un zinātnes ministrija (2021) *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam*. 8.lpp. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/13858/download> (Skatīts 3.10.22.)
45. Lāčauniece I., Silova L., Bušmanis M., Burima, M. (2018). *Literatūra I pamatkursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai*. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/355> (Skatīts 23.08.22.)
46. Melgalve, I. (2004). Literatūra ir kods. *Latvijas Vēstnesis nr. 144* Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/93486> (Skatīts 10.08.22.)
47. Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem. Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumi Nr. 416. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/309597> (Skatīts 10.09.22.)
48. OECD (2019) *Fostering students' creativity and critical thinking*. 54.lpp. Pieejams: <https://www.oecd.org/education/%20fostering-students-creativity-and-critical-thinking-62212c37-en.htm> (Skatīts 12.09.22.)
49. Plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti vispārējā vidējā izglītības standartā, beidzot vispārīgā, optimālā vai augstākajā apguves līme. Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma Skola2030. Pieejams: https://skola2030.lv/admin/filemanager/files/2/Kult%C5%ABras%20izpratne%20un%20pa%C5%A1izpaušme%20m%C4%81ksl%C4%81_VSK.pdf (Skatīts 02.09.22.)
50. Satori.lv (2013). Amerikāņu dzejnieks Edvards Hiršs sarunā ar Satori. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=ErGv_DsEJ8Y&t=1751s Skatīts 03.04.22.
51. Satori.lv (2014). Henriks Eliass Zēgners sarunā ar Satori. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=raLa6xDZYNs&t=209s> Skatīts: 02.04.22.
52. Satori.lv (2016). Mēs esam izlepusi paaudze - Henriks Eliass Zēgners. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=E_KzruDEPgk&t=11s Skatīts 03.04.22.
53. Valsts Izglītības satura centrs (VISC). *Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma. Plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti vispārējā vidējā izglītības standartā, beidzot*

vispārīgā, optimālā vai augstākajā apguves līmenī. Pieejams:
https://skola2030.lv/admin/filemanager/files/2/Kult%C5%ABras%20izpratne%20un%20pa%C5%A1izpauzme%20m%C4%81ksl%C4%81_VSK.pdf (Skatīts 02.09.22.)

54. Viķe – Freiberga, V. (2003) Katra valoda ir vērtība. Katra literatūra ir vērtība. Runa Valsts valodas komisijas starptautiskajā seminārā “Identitāte un atpazīstamība, valoda un tulkojums” Rīgā, Reiterna namā, 2003.gada 7.novembrī. *Latvijas vēstnesis*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/80919> (Skatīts 10.09.22.)

9.Pielikumi

9.1. Intervija ar Dainu Sirmo – dzejnieci un ilggadēju literatūras skolotāju

1. Lūdzu, īsumā pastāstiet par savu pieredzi kā latviešu valodas un literatūras skolotājai. Cik gadus strādājāt skolā?

Skolā nostrādāju 36 gadus. Mācīju latviešu valodu, literatūru un kultūras pamatus no 5. – 12. klasei, audzināju klases, biju direktora vietniece ārpusklases darbā.

2. Kad pati sākāt rakstīt dzeju? Un kas pamudināja uz pirmajām publikācijām?

Sāku rakstīt agrā jaunībā, bija dažas publikācijas studiju laikā, bet ātri vien tam atmetu ar roku, likās, ka man nav talanta.

3. 2012. gadā izdevāt pirmo dzejoļu krājumu "Kailsals", par ko ieguvāt Latvijas Literatūras gada balvu. Kas pamudināja uz šādu soli? Vai to kādā mērā veicināja arī darbs kā literatūras skolotājai?

Atsāku rakstīt dzeju pēc apmēram 30 gadu pārtraukuma, debijas krājums man iznāca 52 gadu vecumā. Pamudināja mācības Literārajā akadēmijā, tur iestājos gandrīz nejauši, tāpat vien intereses pēc bez ambīcijām kļūt par dzejnieci. Kad kursabiedri un akadēmijas vadītājs dzejnieks Ronalds Briedis atzinīgi novērtēja manus dzejoļus, noticeju sev. Literārās akadēmijas mājasdarbi ir pirmā dzejoļu krājuma pamatā. Skolotāja un dzejnieka darbs gan diemžēl ir ļoti grūti savienojams, droši vien tādēļ, ka abi prasa lielu garīgās enerģijas ieguldījumu. Gan viens, gan otrs prasa ieguldīt visus savus spēkus.

4. Kā, strādājot skolā, veicinājāt un vērtējāt skolēnu radošumu? Vai aicinājāt skolēnus izmēģināt spēkus jaunradē? Kā tieši?

Devu radošus uzdevumus. Lūk, daži piemēri.

1. Radošā ieskaite par daiļdarbu. Skolēnam pašam jāizdomā, kā izpaudīsies. Formātu izdomāt ir grūti. Var individuāli, pāros, grupās. Nāk prātā daudzi spoži skolēnu priekšnesumi. Piemēram, filma "Valmieras puikas" pēc Pāvila Rozīša romāna fragmentiem, kuru jaunieši uzņēmuši romānā aprakstītajās vietās Valmierā. Nofilmēta aptauja Valmieras ielās, ko valmierieši zina par Pumpura eposu "Lāčplēsis", Rūdolfa Blaumaņa noveles "Raudupiete" fotostāsts, kur jaunieši gērbušies Valmieras Drāmas teātra izrādes tērpos, dzejas lasījumi savas dzīvās mūzikas pavadījumā, Kaija, vārdā

Džonatans Livingstons – putna formā saveidots kartons un iekšpusē degoša spuldze, trīs jaunieši devušies uz Friča Bārdas muzeju un nofilmējuši interviju ar muzeja vadītāju.

2. Dzejas slams. Mūsu skolas Dzejas dienu tradīcija. Skolēns izpilda savu dzejoli uz skatuves publikas priekšā. Viens vai ar palīgiem. Dzejolis jānolasa vai jānorunā no galvas plus vēl kaut kas, ko nolikums nepasaka priekšā. Varētu teikt - rozīnīte. Un tad viņi izpaužas – dejas, žesti, tērpi, sveces, klavieres, ģitāras, drāma, plakāti utt.

3. Dzejolis uz trotuāra. Mūsu skolas Dzejas dienu tradīcija. Skolēni ar krītu raksta uz Valmieras ielas viņu izvēlētajā vietā vienu viņu izvēlētu dzejoli.

Novērtēt radošu darbu ir ļoti grūti. Pārsvārā tie ir 10, tomēr jāuzmanās, vai grupu darbā uzdevumi sadalīti taisnīgi.

5. Kādas vecumposma īpatnības novērojāt, strādājot ar vidusskolas vecumposmu? Vai skolēni stundās labprāt atklāti lasīja savus jaunrades darbus klases priekšā?

Vidusskolēni ir ļoti radoši. Skolotājam tikai jāiedod precīzas ievirzes, ievērojot viņu intereses, noskaņojumu, noslogotību un citus smalkumus. Ar priekšā lasīšanu ir dažādi. Lielai daļai tā nav problēma. Viena daļa to dara ar zināmu nepatiku. Daļa to darīt negrib. Man liekas, ka tas ir jārespektē. Negribētāji parasti labi iekļaujas grupas lasījumos, ja priekšā nav jālasa savs, bet gan cita klases biedra darbs.

6. Varbūt ir kāda konkrēta metode, ko izmantojāt, lai aicinātu skolēnus rakstīt, piemēram, savu dzejoli?

Lūdzu, viena pārbaudīta metode, kas strādā.

Uzdevums uzrakstīt trīs rindi, kaut ko līdzīgu haiku, izmantojot vai arī neizmantojot ierosmes vārdus. Lieku skolēniem pierakstīt stabiņos tēlainus, retāk lietotus, skanīgus, izteiksmīgus lietvārdus, darbības vārdus, īpašības vārdus un apstākļa vārdus. Svarīgi ir tos nodiktēt balsī, lai izskan. Piemēram, lietvārdi – spogulis, krusa, sapnis, miegs, smilga, akmens, šķēps, plēsoņa, asara, glāsti, skropstas, spridzeklis, saule, zvaigzne, mākonis, noslēpums, draugs ... Darbības vārdi – smilkst, dzer, staro, sit, sāj, smejas, līksmo, gaudo, murrā, san, izcīna, dejo, slēpj, sten, mierina, kliez, brīdina... Īpašības vārdi – zeltains, maigs, mulss, smalks, violets, smeldzīgs, vienaldzīgs, miglains, drosmīgs, smags ... Apstākļa vārdi – lēnām, klusām, projām, tālu, mūžam, viegli, liegi...

Tātad skolēns savā trīsriņdē var izmantot vienu vai vairākus ierosmes vārdus, var arī neizmantot nevienu.

Lai neveido atskaņas, atskaņas ļoti samākslo izteiksmi. Lai nebaidās rakstīt noslēpumaini par neiespējamo.

7. Kuras literatūras formas skolēnus, pēc Jūsu novērojumiem, saistīja vairāk? Īsā literatūra (dzejas, esejas, stāsti u.c.) vai garā (garstāsti, romāni u.c.)?

Man liekas, ka formai nav nozīmes. Galvenais – lai skolēnā/lasītājā rastos līdzpārdzīvojums. Un skolotājs prastu to rosināt kā vidutājs starp skolēnu/lasītāju un daiļdarbu. Es centos, cik spēdama, daiļdarbu aktualizēt, pirmkārt, jau izvēlēties tos daiļdarbus, kuri skolēniem varētu būt aktuāli. Bet rezultāts nav paredzams, piemēram, viena un tā pati grāmata vienā klasē vairākumam patīk, bet turpat paralēlklasē lasām ar gariem zobiem. Tomēr ir daži autori, kuri patīk visiem vai gandrīz visiem vidusskolēniem, -Veidenbaums, Blaumaņa noveles, Remarks, Elsbergs, Ričards Bahs “Kaija, vārdā Džonatans Livingstons”, Inga Ābele “Uzdāviniet man vijolīti”, varbūt vēl daži.

8. Vai izjutāt atšķirību, mācot literatūru skolēniem, kas izvēlējušies padziļināti apgūt humanitāros vai eksaktos priekšmetus? Vai tas ietekmēja skolēnu motivāciju radošu uzdevumu veikšanā, attieksmē pret tiem?

Eksaktie tekstus analizē vēl prasmīgāk nekā humanitārie. Humanitārie savukārt ir emocionālāki. Galvenā atšķirība – daiļdarbu izvēlē. Eksaktajiem centos nelikt lasīt psiholoģiskos mīlas mežģīļumus, piemēram, Jaunsudrabiņa “Aijas” vietā ņēmām Grīna “Dvēseļu puteni” un “Rietumu frontē bez pārmaiņām”. Humanitārajām meitenēm šie kara romāni ļoti nepatīk.

Radošo uzdevumu veikšanā atšķirības nemanīju.

9. Atskatoties uz Jūsu pieredzi skolotājas darbā, kas ir tas, kas visspilgtāk iespiedies atmiņā?

Skolotāja darbs ir emociju pārpilns. Katra mācību stunda, katra diena, katra saruna ir emocionāli nospriegota. Dzīves intensitāte sit augstu vilni, es teiktu. Ļoti ciešas un dziļas cilvēciskās attiecības, cilvēcisko attiecību gamma, kur pārsvarā gaišums un draudzīgi smaidi, bet netrūkst arī asumu un kašķu. Skolotājs ļoti cieši dzīvo kopā ar apmēram 80 bērniem katru mācību gadu, zina viņa raksturu, problēmas, zināšanas/nezināšanas, prasmes/neprasmes, noskaņojumus, dzīvesstāstu. Reizē vēro to un piedalās.

Uz jautājumu, kas visspilgtāk – tie ir mani skolēni Renārs V., Līga G., Kristīne M., Edgars S., Emīlija K., Laura M., Ivars E., Jānis L., Andis R., Elīza K., Paula D., Normunds G., Evija L., Ieva K.....gandrīz nebeidzama rinda 36 gadu garumā.

10. Ko Jūs ieteiktu jaunajiem pedagogiem, lai rosinātu skolēnu vēlmi izzināt un attīstīt sevi, radoši līdzdarbojoties literatūras mācību stundās?

Visu laiku mēģināt saprast skolēnu intereses/noskaņojumu/gaisotni klasē un plašākā sabiedrībā/aktualitātes un radošos uzdevumus saistīt ar to.

Paldies par veltīto laiku!

9.2. Diagnosticējošā darba – anketas paraugs

Kas ir jaunrade?

~~Jauns un ra~~

Neesmu pārliecināta, bet tas ir saliekums – jauns un radīts.
Teksts, kas ir nesam radīts.

Kas ir proza? Kas ir dzeja? Kas ir miniatūra? Kas ir eseja?

Proza –

Dzeja – Tēlaina četrpinduktu teksts

Miniatūra – īss, bet apjomīgs teksts

Eseja – notikta vārda daudzuma teksts, kur ir dota tēma vai problēma

Kur internetā vari uzzināt terminu skaidrojumus latviešu valodā?

Terminu skaidrojumus internetā var atrast: tezaurs.lv,

Kas ir tēzauris (tezaurs.lv)?

Tēzauris ir interneta mājaslapa, kur ir iespējams atrast vārdu skaidrojumus, shēmas

Ar kādiem paņēmieniem, tavprāt, var attīstīt radošumu?

✓ Radošumu, manuprāt, var attīstīt ar metaforām, epitetiem, salīdzinājumiem.

Kādus literatūras veidus Tu zini?

Dzeja, pasakas, hoveles, tautsodzieksmas, mīti

Kāpēc, tavprāt, cilvēki raksta dzeju?

Cilvēki, manuprāt, raksta dzeju, lai izpaustu radošo domāšanu un pastāsti to citiem.

Kāda ir tava attieksme pret dzeju?

Dzeju es bieži neelasu, tieši interesanti to pa ir pa laiku palasīt.

Vai pats esi mēģinājis rakstīt dzejoli (ne kā skolas uzdevumu)? Kāpēc?

Pati neesmu mēģinājusi, jo savu radošo domāšanu izpaust zīmējot vai gleznojot.
Bieži gados

Kurai mācību jomai pēc skola2030 pieder literatūra?

Valoda

Kopā ar kādiem mācību priekšmetiem literatūra ir šajā mācību jomā?

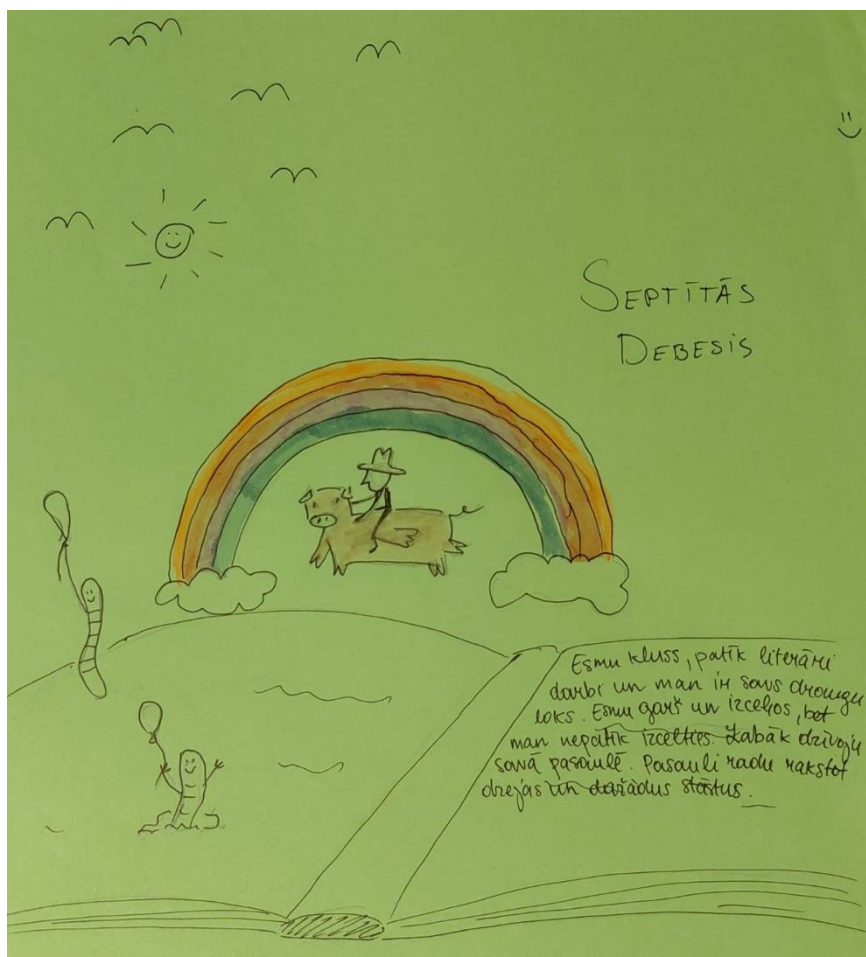
Latviešu valodu un svešvalodām.

9.2.1.attēls

9.3. Skolēnu vīzija par “mūsdienu rakstnieku”

9.3.1. attēls

9.3.2. attēls

9.4. Jēdzienu radošums, iedvesma, jaunrade izpratne

3. Jaunrades process ir viens no retajiem brīžiem, kad mēs ļaujam sev vienkārši būt, uzņemot visu pārējo pasauli, lairot caur sevi dzīvi un visu, ko tā ietver, - domas, emocijas, situācijas. (TVNET)

Творчество (RU) Creative activity (EN)

Jaunrade

Schaffen (DE)

1. Cilvēka darbība, kas rada kvalitatīvi jaunas materiālas un garīgās vērtības. (Tēzauris.lv) (Latvian Electronic Encyclopedia)

2. Darbība, kas rada + kvalitatīvi jaunas (materiālas un garīgās) vērtības. Jaunrades psiholoģija. Nodoties mākslinieciskai jaunradei. (Vardnīca.lv)

- Literāriskā jaunrade
- Kultūras jaunrade

un vēl 33 jaunrades veidi

Sinonīms Jaunrade - Daudzrade

9.4.1. attēls

asociācijas - krāsains, plaša iztēle, domā ārpus rāmjiem, neparāds, brīvs.

Definīcija - spēja uz jaunradi, radoša aktivitāte, ideju bagātība
/Jaunā latviešu - angļu vārdnīca/

9.4.2. attēls

9.5. Viedokļa vērtēšanas kritēriji

	1 p.	2 p.	3 p.	4 p.
Leksika, vārdu krājums	Vājš vārdu krājums, kas traucē uztvert viedokļa dziļāko būtību.	Vairākas reizes atkārtots vārds, neizmantojot sinonīmu daudzveidību.	Daudzveidīgs vārdu krājums.	Plašs vārdu krājums, izmantotie termini atbilst saturam.
Teksta organizēšana	Teksts nav organizēts rindkopās, bet saprotama galvenā doma un mērķis.	Teksts daļēji organizēts rindkopās, bet saprotams viedokļa mērķis un galvenā doma.	Teksts organizēts rindkopās, bet dažās turpināta nepabeigta doma. Saprotama viedokļa autora galvenā doma un viedokļa mērķis.	Teksts organizēts rindkopās, katrā rindkopā jauna doma. Saprotama viedokļa autora galvenā doma un viedokļa mērķis.
Viedokļa pamatojums	–	–	Viedoklis pamatots, bet nav apstiprināma piemēra izcelsme.	Viedoklis pamatots ar patiesībai atbilstošu piemēru.
Viedokļa apjoms	–	60 – 80 vārdi vai 90 – 100 vārdi	–	70 – 90 vārdi

9.5.1. tabula³

³ Diplomandes izstrādāti kritēriji

9.6. Snieguma līmeņu apraksti pašvērtējumam par esejas teksta analīzi

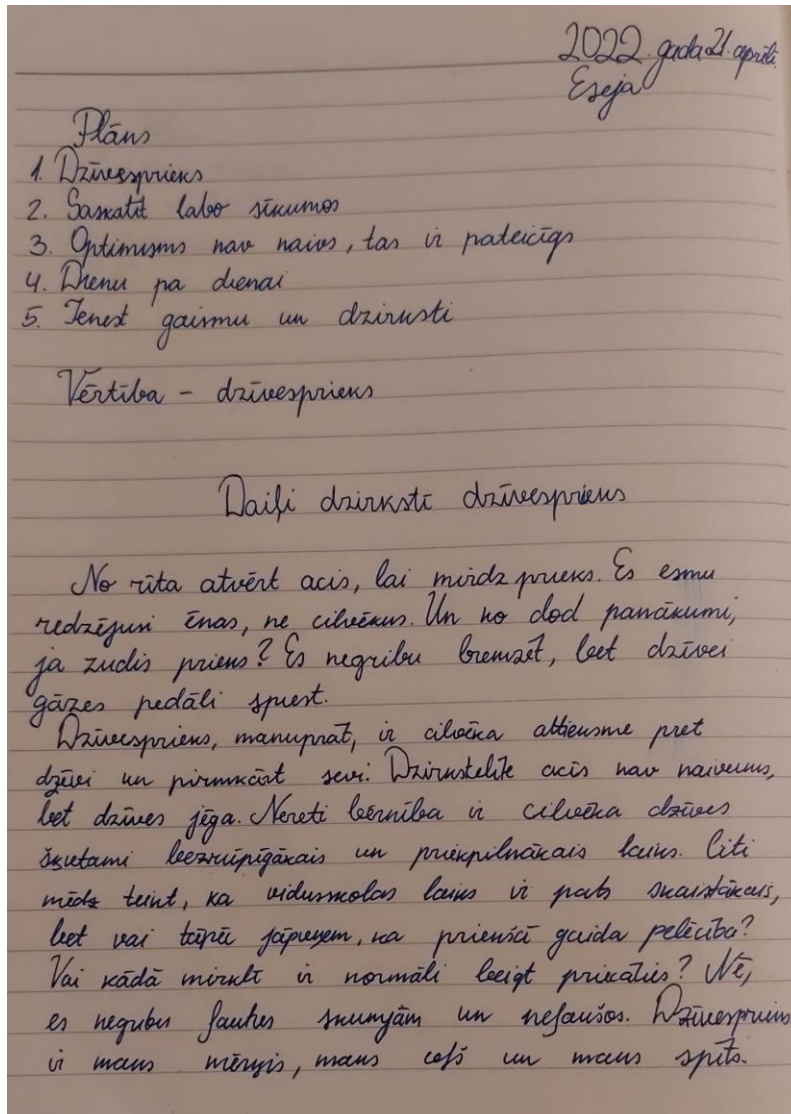
	Sācis apgūt	Turpina apgūt	Apguvis	Apguvis padziļināti
Esejas galvenā doma	Daļēji aprakstīta galvenā doma.	Aprakstīta galvenā doma.	Konkrēti formulēta.	Konkrēti un kodolīgi formulēta.
Esejas valoda	Daļēji nosauc teksta valodu.	Nosauc teksta valodu.	Nosauc teksta valodu, raksturojošās pazīmes.	Nosauc teksta valodu, raksturojošās pazīmes, norādot piemērus.
Esejas mērķis	Izsaka minējumus, par autora mērķi, rakstot eseju.	Apraksta idejas, ko autors būtu varējis vēlēties pateikt.	Formulē, ko autors būtu vēlējies pateikt.	Kodolīgi formulē, ko autors būtu vēlēties pateikt ar eseju.
Temata formulējums	Vājš pamatidejas formulējums.	Daļējs pamatidejas formulējums.	Paplašināts pamatidejas formulējums.	Esejas pamatidejas formulējums.

9.6.1. tabula⁴

⁴ Diplomandes izstrādāti snieguma līmeņu apraksti

9.7. Jaunrades darba – vērtību esejas vērtēšanas kritēriji un skolēna esejas piemērs

Vērtēšanas kritērijs	Maksimālais iegūstamais punktu skaits ⁵
Valodas bagātība, leksika, vārdu krājums	7
Interpunkcija un ortogrāfija	10
Galvenā doma un sasaiste ar esejas nosaukumu	5
Kompozīcija	5
Stilistika	5
Kopā:	Maksimāli 32 punkti

9.7.1. attēls

⁵ Diplomandes izstrādāti literārās esejas vērtēšanas kritēriji

Un sākas ar atņemumi. Saskatīt prieku sūsmas ir
ceradums. Labā mentācija ir spēle, kas naktis
dienu jāspēti ar tumsu. Vecmāmiņu zemeņu doļee
vasarā vai karstā šokolāde smūnā, drēgnā
rudeni. Tas ir mazās lētas, tie ir sūsmi, kas
veido lielo laimi.

Optimisms nav smelīgs un naivs. Tas nav
mazu lēnu lūgumu pēc konfetes. Patiecība
un tev iedotā novertesama ir ceradums. Tāvu
vecānu ceramība ir patiecības vārds. Ne visi
bēni uz aug pilnvertīgas ģimenes, bet tas
nav iemesls beigt priecāties, tas ir visu laiku
turpināt un nepadoties.

Dienu pa dienu iet pret sauli un smaidīt
liberācijai ir dāvana. Katrs jaunais rīts, kurā
atbērni acis un apstāties pie klāta brokastu galda
ir mana mērķa.

Un tā, lai visin, kur es ietu, es spētu ienest
gaismu un drosmi. Lai viss darītos, no pavēru,
mani sākot, iņūt priemu.

Es būšu tas dzīvības, kas dzīvoti un
aug ar mani. Dienu no dienas es ar
patiecību un smaidu lūkosos dzīvības
pildītājam un cenam. Patiesi maniem vecākiem,
kur šodien visu dzīvības izot.

9.7.2. attēls

Diplomdarbs „Skolēnu jaunrades veicināšana kursā “Literatūra I”” izstrādāts Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi un izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti.

Autors: Daniela Paula Ādmine

(vārds, uzvārds)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba zinātniskais vadītājs/a: Dr. paed. Elita Stikute

(zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

ŠIS DARBS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR LAIKA
ZĪMOGU.